T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'NİN SEÇİLİ KALKINMA PLANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

HAZIRLAYAN
ATİLLA CEBECİ

DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET ATAKİŞİ

EDİRNE 2022

Tezin adı: Türkiye'nin Seçili Kalkınma Planlarının Karşılaştırmalı Analizi

Hazırlayan: Atilla CEBECİ

ÖZET

Türkiye'nin uzun vadeli hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, çarpan etkisi ile kalkınma sürecini hızlandıran güçlü yönetişim yapılarının oluşturulması ve kurumlara güvenin tesis edilmesi giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, kalkınma kavramı ve iktisadi kalkınmanın ortaya çıkış sürecinden günümüze kadar uzanan dönemlere ait geliştirilen teori ve yaklaşımları açıklamaktadır. İkinci bölüm, 1984 sonrası 1985-1989'dan başlayarak, günümüz ve gelecek kalkınma planlarının hedef ve politikalarından ve amaçlarından oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise çalışmanın ana bölümü olup, içerik analizi sonucunda ortaya çıkan problemleri tartışarak yorumlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de küresel gelişmeler ve eğilimler, küresel eğilimler ve Türkiye etkileşimi, dünya ekonomisinde makroekonomik gelişmeler ve beklentiler, plan öncesi dönemde Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmeler, planların hedefleri ve politikaları, rekabetçi üretim ve verimlilik, istikrarlı ve güçlü ekonomi, nitelikli insan, güçlü toplum, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre ve hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetişim planlamasının 1985-2019-2023 yılları arasındaki geçirdiği ve geçireceği değişimleri derinlemesine analiz ederek ve tartışarak akademik dünyasına katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Ekonomi, kalkınma kavramı, iktisadi kalkınma, planlama süreçleri.

Title of the thesis: Comparative Analysis of Turkey's Selected Development Plans
Posted by: Atilla CEBECI

ABSTRACT

Establishing strong governance structures that accelerate the development process with a multiplier effect and increasing the trust in institutions are becoming more and more important in the realization of Turkey's long-term goals.

This study consists of three main parts. The first chapter explains the concept of development and the theories and approaches developed from the emergence of economic development to the present. The second part consists of the goals, policies and objectives of today's and future development plans, starting from 1985-1989 after 1984. The third part is the main part of the study and discusses and interprets the problems that arise as a result of the content analysis.

The aim of this study is global developments and trends in Turkey, global trends and Turkey interaction, macroeconomic developments and expectations in the world economy, economic and social developments in Turkey in the pre-plan period, targets and policies of the plans, competitive production and productivity, stable and strong economy, To contribute to the academic world by deeply analyzing and discussing the changes that qualified people, strong society, livable cities, sustainable environment and rule of law, democratization and good governance planning have gone through between 1985-2019-2023.

Keywords: Economy, concept of development, economic development, planning processes.

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisans eğitimi konusunda beni cesaretlendiren Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ hocama şükranlarımı sunarım. Tez çalışmam boyunca değerli öneriler ve önemli katkılar sağlayan, fikirleri ile çalışmama bilimsel destek sağlayan bana rehberlik eden ve beni istikrarlı bir şekilde çalışmaya yönlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet ATAKİŞİ hocama ve sayın jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Levent ÖZKAN ve Dr. Öğr. Üyesi Alican UMUT hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Elif CEBECİ' ye teşekkür ederim. Son olarak bu tezi canım kızlarım Eda CEBECİ ve Ela CEBECİ' ye ithaf ediyorum.

Atilla CEBECİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET……I

ABSTRACT..... II

ÖNSÖZ……...III

TABLOLAR LİSTESİ.....VII

ŞEKİLLER LİSTESİ.....VII

KISALTMALAR LİSTESİ..... VIII

GİRİŞ……...1

BİRİNCİ BÖLÜM..... 5

1. **KALKINMA KAVRAMI VE İKTİSADİ KALINMA** 5

1.1. Kalkınma Kavramı 5

1.2. İktisadi Kalkınma Kavramı 6

1.2.1. İktisadi Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı 7

1.2.2. Kalkınmanın Büyümeyle İlişkisi 8

1.2.3. İktisadi Kalkınma Teorileri 9

1.2.3.1. Tarihsel Materyalizm 9

1.2.3.2. İlkel Komünizm 10

1.2.3.3. Antik Üretim Tarzı 11

1.2.3.4. Feodal Üretim Tarzı 11

1.2.3.5. Kapitalist Üretim Tarzı 11

1.2.3.6. Rostow Modeli 12

1.2.3.6.1. Geleneksel Toplum 12

1.2.3.6.2. Kalkış İçin Önkoşullar 13

1.2.3.6.3. Kalkış 15

1.2.3.6.4. Olgunluğa Giden Yol 16

1.2.3.6.5. Yüksek Kütle Tüketim Çağı 17
1.2.3.7. Yapısal Değişim Yaklaşım 18
1.2.3.8. Ekonomik Düalizm Yaklaşımı 19
1.2.3.9. Bağımlılık Teorisi 21
1.2.3.10. Neo- Klasik Yaklaşım 22
1.2.3.11. Yeni Kurumsallık 23
1.2.3.12. Sosyolojik Kurumsallık 24
1.2.3.13. Yeni Kurumsal Ekonomi 25
1.2.3.14. Rasyonel Seçim Kurumsallığı 25
1.2.3.15. Konstrüktivist Kurumsallık 25
İKİNCİ BÖLÜM 27
2. 1985 SONRASI VE GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI
……27
2.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 29
2.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 35
2.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000) 39
2.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005) 43
2.5. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013) 45
2.6. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) 48
2.7. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) 50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 53
3. TÜRKİYE'NİN SEÇİLİ KALKINMA PLANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ……53
3.1. Çalışmanın Amacı 53
3.2. Çalışmanın Önemi 53

3.3. Veri ve Yöntem 55

3.4. Bulgular 56

3.5. Nitel Analizlerin Karşılaştırmalı Sonuçları 56

SONUÇ…….....68

KAYNAKÇA 72

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Beşinci Beş Yıllık Planın Temel Amaçları ve Politikaları 31
Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesini Sağlayan Kaynaklar Ve Harcamalar 34
Tablo 3: VI. Beş Yıllık Planın Temel Amaçları ve Politikalarına İlişkin Açıklamalar 35
Tablo 4: Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi (2007-2013) 48
Tablo 5: Kalkınma Planı Belgelerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler 56
Tablo 6: Programa Yüklenmiş Belgeler ve Kodlar 57
Tablo 7: Kod Değişkenleri Arasındaki İlişki 57
Tablo 8: Kod Matrisi 59
Tablo 9: Kalkınma Planlarının Benzerlik Matrisi 59
Tablo 10: Kalkınma Planlarında Farklılık Yıldan Yıla Gösteren Konular 67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kodların Etkileşimi ve İlişkisi 58

KISALTMALAR LİSTESİ

OECD	Ekonomik İşbirliği - İşbirliği Ve Kalkınma
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
UNCLA	Birleşmiş Milletler Latin Amerika Komisyonu
ISI	İthalat-İkame Sanayileşme
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı
AR-GE	Araştırma Geliştirme
GSYIH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
TEN-T	Trans-Avrupa Ulaşım Ağı
TRACECA	Hükümetler Arası Komisyon
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Dünyada 1980'li yıllarda başlayan ekonomik yeniden yapılanmaya paralel gelişmenin toplumsal alanda gerçekleşmemesi bu alandaki sorunları daha da ağırlaştırmıştır. OECD ülkelerindeki ekonomik toparlanmaya rağmen, ortalama işsizlik oranı, nispeten yüksek olan %8'i aşarak, uzun vadeli eğilimini büyük ölçüde korumuştur. OECD, teknolojinin ve yeni girişimciliğin gücünü de yönlendiren istihdam ve işsizlik sorununa kapsamlı çözümler aramaktadır. Asya'nın hızlı büyüyen ekonomilerinde istihdam artışı çok önemlidir.

Gelişmekte olan ülkeler önemli işgücü sorunlarıyla karşı karşıyadır. Dünyada kayıtlı işsizlerin toplam sayısının milyonları aştığı tahmin edilmektedir. Genç işsizliğinin yüksek düzeyde olması, toplumda sosyal parçalanma tehlikesini artıran bir faktör oluşturmaktadır. Eksik istihdam farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıksa da yayılmaya devam ediyor. Öte yandan, teknolojik gelişme ve küreselleşmenin yarattığı potansiyel göz önüne alındığında, dünya işgücü arzının nispeten kısa bir süre içinde artması, sonuçları tam olarak tahmin edilemeyen yeni etkiler yaratacaktır. Aynı zamanda, tüm ülkelerdeki ana ILO sözleşmelerine uymak önemlidir.

Dünya Ekonomisi genel olarak şu şekilde sınıflandırılır: Yoksul/Az Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ekonomiler, Gelişmiş Ekonomiler. Daha önce, bazı teorisyenler dünyayı bazı teorik fikir bilimlerine ve ulusların bu ülkelerin liderleriyle birleşmesine dayanarak sınıflandırmıştır: Birinci Dünya, İkinci Dünya, Üçüncü Dünya.

Yaşamı sürdüren temel insan ihtiyaçları arasında gıda, barınma, sağlık ve koruma yer almaktadır. Bunlardan herhangi biri olmadığında veya kritik derecede yetersiz olduğunda, mutlak bir "az gelişmişlik" koşulu vardır.

İyi yaşamın evrensel bileşeni, benlik saygısı, değer ve öz saygı duygusu ve başkaları tarafından kendi amaçları için bir araç olarak kullanılmama duygusudur. Gelişmiş ülkelerdeki maddi değerlere bağlı olan önem nedeniyle, değerlilik ve

saygınlık artık sadece ekonomik zenginliğe ve teknolojik güce sahip ülkelere, gelişmiş olanlara giderek daha fazla bağlanmaktadır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma yüzyıllardır tartışılmaktadır. Sanayileşme, ekonomik ve beşeri faaliyetlerde kalıcı değişiklikler getirmiştir. 1929-1933 Bunalımından sonra bu süreçlerin önemi artmaktadır. İster işsizlik oranındaki düşüşten ister dış dengeden bahsetsek, herhangi bir ekonomik zorluğun üstesinden gelinerek ekonomik büyüme ve kalkınma ile bir ilişkisi kurulmuştur.

Günümüz, durgun, liberalleşmiş bir ekonomide, güçlü bir demografik artışın, doğal kaynakların tükenmesinin, iklim değişikliklerinin ve ekosistem yıkımının damgasını vurduğu bir dünyada, büyüme ve gelişme her zamankinden daha fazla ekonomik problemlerle meşguldür.

Gelişmiş ülkelerde yaşlıların toplam nüfus içindeki oranının artması, sosyal refah ve sağlık hizmetinin yapısını karmaşıklaştırmakta ve nesiller arası denge sorununun önemini artırmaktadır. Pek çok gelişmekte olan ülke, özellikle en az gelişmiş ülkeler, açlık ve aşırı yoksulluk dahil olmak üzere ciddi zorluklarla karşı karşıyadır. Toplam küresel gelirde devam eden büyümeye rağmen hem yurt içinde hem de uluslararası düzeyde eşitsizlik artıyor.

Teknolojik ilerlemeler, sosyal hizmetlerde gelişme için yeni ve muazzam fırsatlara sahipken, teknolojik gelişmelerden yararlanan sınırlı sayıda ülke, ülkeler arasındaki eşitsizliği daha da artıracak ve küresel kalkınmayı olumsuz etkileyecektir. Ancak gelecek yüzyılın en etkili araçlarından biri haline gelecek olan bilgi otoyollarının birkaç ülke sınırları içinde kalmayıp çok sayıda ülkeyi kapsaması eşitsizliklerin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak, ülkelerin küreselleşmenin uluslararası düzeyde açtığı tüm fırsatlardan kapsamlı bir şekilde yararlanması gerekmektedir.

Arthur Lewis, "ekonomik büyümenin avantajının zenginliğin mutluluğu artırması değil, insan seçimi yelpazesini artırması olduğu" sonucuna vardığında ekonomik büyüme ve kölelik özgürlüğü arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Zenginlik,

bir insanın doğa ve fiziksel çevresi üzerinde yoksul kaldığından daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlayabilir.

1970'li ve 1980'li yıllara ait en dikkat çekici ekonomik başarı hikayelerinden bazılarının (Suudi Arabistan, Güney Kore, Singapur, Malezya, Tayland, Endonezya, Türkiye ve Çin gibi) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından derlenen 1991 İnsan Özgürlüğü Endeksi'nde yüksek puan alamadığı belirtilmiştir.

Ekonomik Kalkınmanın çeşitli tanımları şunlara dayanmaktadır: A-Reel Milli Gelir Açısından Ekonomik Kalkınma, B-Kişi Başına Reel Gelir, C-Ekonomik Gelişme, Ekonomik Refah Açısından Ekonomik Kalkınma, D-Ekonomik Kalkınma – Modern Yorumlar.

Micheal P. Todaro, Ekonomik kalkınma sürecini "insan yaşam kalitesinin artırılması" olarak tanımlar. Bu süreç şunları içerir: İnsanların yaşam seviyelerini yükseltmek, insanların özgüveninin büyümesine elverişli koşullar yaratmak, insanların seçme özgürlüğünü artırmak.

Todaro'ya göre kalkınma, bu nedenle, sosyal yapılarda, popüler tutumlarda ve ulusal kurumlarda büyük değişikliklerin yanı sıra ekonomik büyümenin hızlanması, eşitsizliğin azaltılması ve mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılmasını içeren çok boyutlu bir süreç olarak düşünülmektedir.

Kalkınma, özünde sistem içindeki bireylerin ve sosyal grupların çeşitli temel ihtiyaç ve isteklerine göre ayarlanmış bütün bir sosyal sistemin, maddi ve manevi olarak "daha iyi" bir yaşam durumunu geniş çapta tatmin edici olarak algılanmayan bir yaşam koşulundan uzaklaşıp, başka bir şeye doğru ilerlediği tüm bir değişim yelpazesini temsil etmektedir.

Ekonomik kalkınma ise, ekonomik büyümeden daha geniş bir kavramdır. Kalkınma sosyal ve ekonomik ilerlemeyi yansıtır ve ekonomik büyüme gerektirir. Büyüme gelişme için hayati ve gerekli bir koşuldur, ancak gelişmeyi garanti edemediği için yeterli bir koşul değildir.

Amartya Sen (2001)'e göre kalkınma, insanlar için özgürlük yaratmak ve daha fazla özgürlüğün önündeki engelleri kaldırmakla ilgilidir. Daha fazla özgürlük, insanların kendi kaderlerini seçmelerini sağlar. Özgürlüğün ve dolayısıyla kalkınmanın önündeki engeller arasında yoksulluk, ekonomik fırsat eksikliği, yolsuzluk, kötü yönetim, eğitim eksikliği ve sağlık eksikliği yer alıyor.

Kalkınma planları; ekonomiyi, çevresel, ekonomik ve sosyal faktörler arasındaki ilişkileri, uzun vadeli geleceğe dönük bütünleşik bir perspektifle inceleyen, kamu ve özel kesim için uzun vadede yol gösterici, hukuksal ve teknik kuralları dikkate alan makro planlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KALKINMA KAVRAMI VE İKTİSADİ KALINMA

Bu bölümde kalkınma kavramı, iktisadi kalkınmanın ortaya çıkışı, kalkınmanın büyüme ile ilişkisi ve iktisadi kalkınma teorileri ele alınmıştır.

1.1. Kalkınma Kavramı

Yoksulluk ve az gelişmişliğin toplumlar üzerinde oluşturduğu baskılar ve ülkelerin, devletlerin, milletlerin gelecekte risk arz eden, kıtlık gibi tehdit durumları ve durumlarla başa çıkabilmek için sürdürülen kalkınma planları, ekonomik çalışmaları devletlerin teşkilatlanmaya başladığı dönemlere kadar uzanmaktadır[1].

Kalkınma, üretime katkısı sıfır veya ihmal edilebilir olabilecek artı tarım işçilerinin, tarımdaki kurumsal ücrete eşit (veya buna bağlı) bir ücretle işgücünün üretken üyeleri haline geldikleri sanayiye yeniden tahsis edilmesinden oluşur. Bu süreç, endüstriyel emek arz eğrisi yükselmeye başlayana kadar devam eder.

Kalkınma kavramı, bir ülkede ekonomik, toplumsal, çevresel ve siyasal yapılarının değişmesi ve gelişmesi sonucunda insanoğlunun yaşamında her türlü (maddi ve manevi) yönden ileriye dönük toplumsal refahın artması şeklinde ifade edilmektedir[2].

Büyüme ve gelişmeyle ilgili anlam teşkil eden iktisadi terim olarak bilinen kalkınma, ülkelerin yoksulluktan ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel her anlamda

[1] Âcemoğlu, D., Ve Robinson, J., (2013). *Why Nations Fail The Orıgıns Of Power, Prosperity And Poverty*, Profile Books Yayınları

[2] Bardakçı, S., Karagöz, Y., ve Dündar, S., (2019). "On Birinci Kalkınma Planında Yer Alacak Öncelikli Kalkınma Politikalarına Yönelik Toplumsal Bakış Açısının İncelenmesi: Tr72 Bölgesinde Bir Uygulama", *Elektronik Sosyal Bilimler* Dergisi Www.Esosder.Org, Issn:1304-0278 Nisan(2019) – Cilt:18 – Sayı:70

gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerle daha da yakın seviyeye ilerlemesi, gelişmiş ülkelerin ise daha da yüksek performans sergileyerek gelişmesine katkı sağlayarak toplumu bilinçlendirmek ve daha ileriye taşımak olarak tanımlanmaktadır[3].

Sürdürülebilir bir kalkınma sağlıklı ve devamlı olmalıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma hem gelecekle ilgili ileri dönük hem de her türlü risklere karşı koruma kavramlarını içine almalıdır.

Ekonomik kalkınma; klasik kapitalist modelde, sınırsız üretim ve tüketim olarak tanımlanan kaynakların sınırsız özelliğe sahip olması özelliğini ve gerekliliğini taşırken, ekonomik olarak kaynakların sınırlı olması toplum ve çevre dikkate alındığında aşırı kaynak kullanımı ve çevrenin bozulmasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla iktisadi kalkınma çerçevesinde kalkınmanın sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi için, sürdürülebilir kalkınma kavramının toplum tarafından ve çevre bilimciler tarafından oldukça iyi benimsenmesi gerekmektedir[4].

1.2. İktisadi Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı iktisadi olarak, çevresel, toplumsal, kültürel ve siyasi unsurlardaki gelişme ve değişme sürecini de kapsamaktadır. Bu çerçevedeki değişimi içeren bir kalkınma süreci; demografik yapıyı, nüfus oranını, doğum ve ölüm oranlarını, kentleşme hızını ve GSMH, gelir dağılımı gibi unsurları kapsamaktadır. Bu bağlamda iktisadi kalkınma kavramı, daha çok nitel değişkenlerinde dikkate alınarak ülkenin SWOT durumunun ortaya konulması ile açıklanabilmektedir.

Arz talep dengesinde toplam üretim düzeyindeki artışlar ve yaşanan olumlu değişimler o ülkenin gelişmekte veya kalkınmış olduğunu göstermemektedir. Ülke ekonomisinde dengeli bir büyüme ve kalkınma izlenmiyorsa, az gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyinin daha da gerilemesine yol açabilmektedir. Ülke içerisinde kişi

---

[3] Erdem, M.S. Ve Bozan, M., (2021). "Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Ekolojik Turizmin Kalkınma Planları İçerisinde Değerlendirilmesi", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler* Dergisi, 5 (1), 67-90

[4] Kartal, G. (2019). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına Farklı Bir Bakış: Cittaslow Yavaş Şehir" *Hareketi Ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21 (36), 9-10.

başı milli gelir, işsizlik oranı veya istihdam, ekonomik anlamda bir gelişmişliğe yol açsa da veya kalkınmışlık göstergesi olsa da eğitim, sağlık gibi birçok alandaki sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerinde dikkate alındığı göstergeler ile kalkınmışlık düzeyi daha net bir biçimde belirtilmektedir[5].

Üretim miktarında ve belirli bir zaman dilimi içerisinde oluşan sayısal artış iktisadi büyümeyi ifade etmektedir. Bu artışlar ülkedeki refah seviyesinin yükseleceği ya da bu yükselişlerle beraber kişi başına düşen milli gelirin artması ile yaşam döngüsü kalitesinin değişmesini ifade etmemektedir. Bu değişim kalkınma kavramının iktisadi büyümeyi kapsamasının yanı sıra sayısal artıştan ziyade ülkenin yapısal, kurumsal özelliklerini de geliştirip değiştirmeyi hedef almaktadır[6].

1.2.1. İktisadi Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı

Sanayi Devrimi ve kentleşme ile birlikte gelişim ve değişim sürecine adapte olan ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinde yüksek derecede artışlar görülmüştür. Batı Avrupa ülkelerinin kişi başına düşen milli gelirlerinde en uç seviyelerde yükselişler yaşanmıştır. Sanayi devriminin öncesinde ekonomik büyüme kalkınmışlığın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Büyük Buhran sonrası ortaya çıkan piyasa başarısızlıkları sonucunda ekonominin piyasaya bırakılarak dengelenmesi sağlanamamıştır. Ancak ülkelerde ekonomik hayat makroekonomik politikalar ve müdahalelerle dengeye ulaşıldığı görülmüştür[7].

Kalkınma ekonomisinin hız kazanması Büyük Buhran sonrası 1939-1945 yılları döneminde uluslararası makro ve mikro ekonomik sistemin başarısızlığıyla önem kazanmıştır. "Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Kalkınması İçin Tedbirler" raporunu hazırlayan Birleşmiş Milletler topluluğu tarımda emek ve işgücünün kapitalist sisteme sanayiye yönlendirilmesi, finansmanın da uluslararası kavramsal

[5] Taban, S. Ve Kar, M. (2016). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
[6] Berber, M., (2017). *İktisadi Büyüme Ve Kalkınma*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Basım Yayın Ve Dağıtım.
[7] Arıcıoğlu, E., (2012). "Kalkınma Kavramına Küreselleşme Perspektifinden Bir Bakış". *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi* Dergisi, 5(1), 36-53.

çerçevede toplumsal sermayenin gönderilerek ekonomik kalkınmanın altyapısını oluşturulması gözlemlenmiştir[8].

1.2.2. Kalkınmanın Büyümeyle İlişkisi

1963'te planlı kalkınma süreci döneminin başlamasıyla birlikte gelişme ve değişme bağlı olarak büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki ilişki tartışılmıştır. Bu iki kavram arasındaki en temel fark; büyüme gelişmiş ülkelerde, kalkınma ise sahip oldukları yapısal problemlerden dolayı gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerin sorunu olmasıdır.

Ekonomik ya da iktisadi büyüme, bir ülkede sınırlı mevcut kaynakların miktar ve kalite düzeyleri artırılarak üretim imkanlarının genişletilmesi veya üretim teknolojisinin geliştirilmesiyle üretim düzeyinin artırılması şeklinde tanımlanmıştır[9].

Ülkelerin sahip olduğu sınırlı kaynakların miktarındaki artış ya da kıt kaynakların kalitesindeki iyileşme sonucu üretim miktarındaki artışlar daha yüksek üretim seviyesine ulaşıyorsa "Ekonomik Büyüme" olarak tanımlanabilir[10].

İktisadi büyüme, reel milli gelirin kişi başına düşen miktarının sürekli biçimde arttırılması olarak da tanımlanmıştır.[11] Milli gelirdeki artış ekonomik ve sosyal büyümenin göstergesi olup temel anlamıyla bir ülke içinde periyodik olarak yıllık bir dönemde elde edilen tüm üretim olarak ifade edilmektedir. Gayri Safi Milli Hâsıla(GSYH) bir ülkedeki bir yıllık toplam üretim ve malların para ile ifade edilmesidir.

Az gelişmiş ve gelişme sergileyen ülkeler iktisadi kalkınma ve iktisadi kalkınmanın bir çıktısı olan iktisadi büyüme, özellikle 1940'ların ortalarından itibaren büyük önem kazanmıştır. 1950'de sosyalist ve kapitalist blok içerisinde

---

[8] Doğan, B. B. (2011). "Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Dergisi, 22(2), 41-83.

[9] Volkan Çınar, Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2018.

[10] Besim Üstünel, Ekonominin Temelleri, Dünya Yayınevi, 5. Basım, 1988, s.58.

[11] Semih Aktuğ, Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, 2003, s.2-3.

bulunan veya bağlantısızlar olarak adlandırılan ülkeler tarafından ekonomik kalkınma üst düzey devlet yöneticilerinin gündeminde olmuş ve uluslararası ekonomik kuruluşlarda bu ekonomik kalkınma hamlelerine hem maddi hem de fikirsel olarak destek vermiştir[12].

1.2.3. İktisadi Kalkınma Teorileri

İktisadi kalkınma ilk olarak kalkınmış, gelişmiş ülkelerin gündeminde yer almıştır ve bunun yanı sıra özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası dünyada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ciddi kıtlık ve sağlık gibi sorunları daha çok önemli hal almaya başlanmıştır[13]. Gelişmiş ülkelerin çevresel, ekonomik ve toplumsal yapılarından türetilerek uygulamaya konulan büyüme teorilerinin gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerin niteliklerine uygun faydalar sağlamaması kalkınma teorilerine eksikliğine olan ihtiyacı daha da artırmıştır.

1.2.3.1. Tarihsel Materyalizm

Tarihsel materyalizm aynı zamanda materyalist tarih anlayışı olarak da bilinir. Bilimsel sosyalistler ve Marksist tarihçiler tarafından insan toplumlarını ve onların tarih yoluyla gelişmelerini anlamak için kullanılan bir metodolojidir ve tarihin ideallerden ziyade maddi koşulların sonucu olduğunu savunur. Bu ilk olarak Karl Marx (1818-1883) tarafından "materyalist tarih anlayışı" olarak ifade edilmiştir[14]. Esasen, bir toplumun üretim şeklinin maddi koşullarının veya Marksist terimlerle bir toplumun üretken güçlerinin ve üretim ilişkilerinin birliğini temelden belirlediğini ileri süren bir tarih teorisidir. Tarihsel materyalizm Marx ve Engels'in bilimsel sosyalizminin temel bir yönüdür. İnsan toplumunun tarihine bilimsel bir analiz uygulamanın kapitalist sistem içinde proletarya devlet gücünü ele geçirip

[12] Deniz İstikbal. (2018) Güney Kore'nin 1. Ve 2. Ekonomik Kalkınma Planları ile Türkiye'nin 1. Ve 2. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planlarının Politik Ekonomi Açısından Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.131

[13] Ebru Aksoy. (2021). Türkiye'de 1980 Sonrası Kalkınma Planlarında Yer Alan Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[14] Marx, Karl (1845). "Dönüşün İllüzyonu". Alman İdeolojisi. Erişim tarihi:09.09.2021.

sosyalizmi uygulama sürecine başladığında çözülecek temel çelişkileri ortaya koymaktadır[15].

Tarihsel materyalizm, tarihin bireylerin bilinci veya idealleri tarafından yönlendirildiğine inanmadığı aksine doğanın temel maddesi olduğuna ve dolayısıyla tüm dünya tarihinde itici güç olan felsefi monizme bağlıdır.[16] Buna karşılık idealistler, maddi gerçekliğin insan bilincini yarattığı materyalist anlayıştan ziyade insan bilincinin gerçeklik yarattığına inanırlar. Bu, Marx'ı gerçekliğin bazı idealler tarafından yönetileceğine inanan liberaller gibi gruplarla doğrudan çatışmaya sokmuştur ve Alman ideolojisinde şunlar söylenmiştir: "*Komünizm bizim için kurulacak bir durum değil, gerçekliğin kendini ayarlamak zorunda kalacağı bir idealdir. Komünizm diyoruz, bu da mevcut durum ortadan kaldıran gerçek harekettir. Bu hareketin koşulları şu anda var olan yapılardan ortaya çıkar*".

Tarihsel materyalizm, insan toplumundaki gelişmelerin ve değişimlerin nedenlerini ararken, insanların yaşamın gereklerini topluca ürettikleri araçlara odaklanmaktadır. Toplumdaki siyasal yapılar ve düşünce biçimleriyle birlikte toplumsal sınıfların ve aralarındaki ilişkinin çağdaş iktisadi faaliyet üzerine kurulduğunu ve yansıttığını ortaya koymuştur[17]. Marx zamanından beri, teori bazı yazarlar tarafından değiştirilmiş ve genişletilmiştir. Günümüzde birçok Marksist ve Marksist olmayan varyanta sahiptir. Birçok Marksist, tarihsel materyalizmin tarih çalışmasına bilimsel bir yaklaşım olduğunu iddia ediyor[18].

1.2.3.2. İlkel Komünizm

Tarihsel materyalistlere göre, ilkel komünist toplumlar olarak da bilinen avcı-toplayıcı toplumlar, ekonomik güçler ve siyasi güçler bir ve aynı olacak şekilde yapılandırılmıştır. Toplumların genellikle ne bir devleti, ne mülkü, ne parası, ne de sosyal sınıfları vardır. Sınırlı üretim araçları (avlanma ve toplama) nedeniyle her

[15] Marx, Karl (1845). "İdealizm ve Materyalizm". Alman İdeolojisi. Erişim tarihi:09.09.2021.
[16] Charles Edward Andrew Lincoln IV, ABD Oylama Yasalarının Hegelci Lehçe Analizi, 42 U. Dayton L. Rev. 87 (2017).
[17] Fromm, Erich (1961). "Marx'ın Tarihsel Materyalizmi. Marx'ın İnsan Kavramı. New York: Frederick Ungar Yayıncılık. Erişim tarihi: 09.09.2021.
[18] The German Ideology (marxists.org)

birey sadece kendilerini sürdürecek kadar üretebildi, bu nedenle herhangi bir fazlalık olmadan sömürülecek bir şey yoktur. Bu noktada bir köle sadece beslenecek fazladan bir ağız olurdu. Bu, üretken güçlerde ilkel olmasına rağmen, onları doğal olarak sosyal ilişkilerde komünist yapar.

1.2.3.3. Antik Üretim Tarzı

Köle toplumları, eski üretim şekli, üretici güçlerin ilerlemesiyle, yani tarım ve göçebe toplumun terk edilmesine yol açan bolluğu nedeniyle kurulmuştur. Köle toplumları kölelik ve küçük özel mülkiyet kullanımları ile işaretlenmiştir; kullanılmak üzere üretim birincil üretim şekli olmuştur. Köle toplumu tarihsel materyalistler tarafından vatandaşlardan ve kölelerden oluşan birinci sınıf toplum olarak kabul edilmiştir. Tarımdan elde edilen fazlalık, tarlalarda çalışan köleleri sömüren vatandaşlara dağıtılmıştır[19].

1.2.3.4. Feodal Üretim Tarzı

Feodal üretim şekli köle toplumundan (örneğin Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da) ortaya çıkmıştır ve üretken güçlerin daha da ilerlemesine denk gelmiştir. Feodal toplumun sınıf ilişkileri yerleşik bir asalet ile işaretlenmiştir. Basit emtia üretimi esnaf ve tüccar şeklinde mevcuttur. Bu tüccar sınıfının boyutu büyüyecek ve sonunda burjuvaziyi oluşturacaktı. Buna rağmen, üretim hala büyük ölçüde kullanılmıştır.

1.2.3.5. Kapitalist Üretim Tarzı

Kapitalist üretim tarzı, yükselen burjuva sınıfının üretici güçlerde bir değişime neden olacak kadar büyümesiyle somutlaşmıştır. Burjuvazinin birincil üretim şekli emtia şeklindeydi, yani ürünlerini takas etmek amacıyla ürettiler. Bu emtia üretimi büyüdükçe, eski feodal sistemler yeni kapitalist sistemlerle çatışmaya

[19] Harman, C. A Bir Halkın Dünya Tarihi. Erişim tarihi: 09.09.2021.

girmiştir; feodalizm daha sonra kapitalizm ortaya çıktıkça ortadan kaldırıldı. Burjuvazinin etkisi, emtia üretimi tamamen genelleşene kadar genişlemiştir.

Endüstriyel üretimin kapalı loncalar tarafından tekeline edildiği feodal sanayi sistemi, artık yeni pazarların artan istemeleri için yeterli değildir. Üretim sistemi bunu yerini almıştır. Lonca ustaları bir tarafta üretim orta sınıfı tarafından itilmiştir; farklı şirket loncaları arasındaki iş birliği bölünmesi, her bir atölyede iş bölümü karşısında yok olmuştur[20].

1.2.3.6. Rostow Modeli

Rostow'un ekonomik büyüme modelinin aşamaları, ekonomik büyümenin önemli tarihsel modellerinden biridir. Amerikalı ekonomist Walt Whitman Rostow tarafından 1960 yılında yayınlanmıştır. Model, ekonomik büyümenin değişen uzunlukta beş temel aşamada gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktadır[21].

1.2.3.6.1. Geleneksel Toplum

Bu aşamadaki bir ekonomi, minimum potansiyel çıktı seviyesine zar zor elde eden sınırlı bir üretim işlevine sahiptir. Bu tamamen ekonominin üretim seviyesinin durağan olduğu anlamına gelmez. Tarımsal üretimi artırmak için kullanılabilecek arazi fazlalığı olduğu için çıktı seviyesi hala artırılabilir. Modern bilim ve teknoloji henüz tanıtılmamıştır. Sonuç olarak, dış dünyayı manipüle etme olanaklarından habersiz olan bu Newton öncesi toplumlar, hayatta kalmak için el emeğine ve kendi kendine yeterliliğe büyük ölçüde güvenmiştir[22].

Savaşlar, kıtlıklar ve veba gibi salgın hastalıklar başlangıçta genişleyen nüfusların durmasına veya küçülmesine neden olur ve üretimin en büyük faktörünü sınırlamıştır: "insan el emeği". Siyasi istikrarsızlık nedeniyle ticarette hacim

[20] Marx, Karl (1848). "Komünist Manifesto". Londra. Erişim tarihi: 09.09.2021.
[21] Rostow, W. W. (1960). "Büyümenin Beş Aşaması-A Özeti". Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları. s. 4–16.
[22] Rostow, W. W. (1960). Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları. s. 10

dalgalanmaları sık görülür; tarihsel olarak, ticaret büyük risk altında kalmıştır ve malların ve hammaddelerin taşınması pahalı, zor, yavaş ve güvenilmez hale gelmiştir. İmalat sektörü ve diğer endüstriler büyüme eğilimine sahiptir, ancak yetersiz bilimsel bilgi ve düşük işgücü verimliliğine katkıda bulunan "geri" veya son derece gelenekselci bir zihin çerçevesi ile sınırlıdır. Bu aşamada, bazı bölgeler tamamen kendi kendine yeterli olmuştur.

Sanayi Devrimi'nden önce yerleşik tarım toplumlarında, hiyerarşik bir sosyal yapı, geleneğe neredeyse mutlak saygıya ve itaat ve boyun eğme ısrarına dayanmıştır. Bu, çoğu durumda toprak sahiplerinin elinde siyasi gücün yoğunlaşmasına neden olmuştur; her yerde, aile ve soy ve evlilik bağları, dini geleneklerle birlikte birincil sosyal organizasyonu oluşturmuş ve devlet sadece nadiren yerel halklarla ve sınırlı yaşam alanlarında etkileşime girmiştir. Bu sosyal yapı genellikle doğada feodaldir. Modern koşullar altında, bu özellikler dış etkiler tarafından değiştirilmiştir, ancak en az gelişmiş bölgeler ve toplumlar bu tanıma oldukça doğru bir şekilde uymaktadır.

1.2.3.6.2. Kalkış İçin Önkoşullar

Ekonomik büyümenin ikinci aşamasında, ekonomi büyüme ve kalkış koşullarının inşası için bir değişim sürecinden geçiyor. Rostow, toplumdaki ve ekonomideki bu değişikliklerin sosyo-politik yapı ve üretim tekniklerinde temel nitelikte olması gerektiğini söylemiştir[23]. Bu model Avrupa, Asya, Orta Doğu ve Afrika'nın bazı bölgelerinde izlenmiştir. Sosyo-politik yapıda değişime gerek olmadığını söylediği ikinci ya da üçüncü bir kalıp da var çünkü bu ekonomiler eski, geleneksel sosyal ve siyasal yapılara derinden kapılmamıştır. Gerekli tek değişiklik ekonomik ve teknik boyutlarda olmuştur. Bu düzeni izleyen ülkeler Kuzey Amerika ve Okyanusya'da (Yeni Zelanda ve Avustralya) vardır.

Bu geçişin üç önemli boyutu vardır: birincisi, yavaş da olsa bir tarımcıdan endüstriyel veya üretim toplumuna geçiş başlar. İkincisi, ülkenin ticaret ve diğer

[23] Mishra, Puri (2010). Kalkınma ve Planlama Ekonomisi— Teori ve Uygulama. Himalaya Yayınevi. s. 127–136. ISBN 978-81-8488-829-4.

ticari faaliyetleri pazarın sadece komşu bölgelere değil, aynı zamanda uzak bölgelere de erişimini genişleterek uluslararası pazarlar yaratmaktadır. Son olarak, elde edilen fazlalık, arazi sahiplerinin veya devletin göze çarpan tüketimi için israf edilmeli, endüstrilerin, altyapının geliştirilmesine harcanmalı ve böylece daha sonra ekonominin kendi kendine sürdürülebilir büyümesine hazırlanmalıdır. Ayrıca, tarım teknolojik ilerleme ile ticarileşir ve mekanize olur; giderek nakit veya ihracata yönelik ürünlere doğru kaymış ve tarımsal girişimcilikte bir büyüme ortaya çıkmıştır[24].

Stratejik faktör, yatırım seviyesinin milli gelirin %5'inin üzerinde olması gerektiğidir. Yatırım oranındaki bu artış ekonominin birçok sektörüne bağlıdır. Rostow'a göre sermaye oluşumu tarımın verimliliğine ve sosyal genel gider sermayesinin yaratılmasına bağlıdır. Tarım bu geçiş sürecinde çok önemli bir rol oynamaktadır, çünkü ürünün fazla miktardaki işçi sayısının giderek artan kentsel bir işçi nüfusunu desteklemek için kullanılması ve aynı zamanda sürekli kalkınma ve sermaye oluşumu için döviz kazanarak büyük bir ihracat sektörü haline gelmesidir. Tarımsal verimlilikteki artışlar, üretilen mallar ve işlenmiş mallar için iç piyasaların genişlemesine de yol açarak sanayi sektörüne yatırımın büyümesine katkıda bulunmaktadır.

Rostow'un görüşüne göre, sosyal sermaye yaratımı sadece hükümet tarafından üstlenilebilir. Hükümet, nadiren karlı olduğu, uzun bir gebelik süresine sahip olduğu ve ödemeler öncelikle yatırım yapan kuruluşa değil, tüm ekonomik sektörlere tahakkuk ettiği için sosyal genel gider sermayesinin gelişiminde itici rol oynar; bu nedenle özel sektör gelişiminde önemli bir rol oynamakla ilgilenmiyor.

Tüm bu değişimler, ancak toplumun risk alma, çalışma ortamındaki değişiklikler, sosyal ve siyasal örgüt ve yapılarda değişime açıklık gibi konularda temel bir değişiklik olması durumunda "kalkışın" yolunu etkin bir şekilde hazırlar. Rostow'a göre, kalkışın önkoşulları, "geleneksel topluma modern bir alternatifin eski kültürden inşa edildiği süreci başlatan fikir ve duyguları harekete geçen" daha

[24] Brett Wallace (2008-02-02). "IB Coğrafyası: Gelişim: Rostow Modeli".

gelişmiş ve gelişmiş toplumların dış müdahalesinden başlıyor.[25] Kalkışın ön koşulları, (başlangıçta) İngiliz Sanayi Devrimi'nin tarihi aşamalarını yakından takip etmektedir[26].

Tasarruf ve yatırım grafiğine atıfta bulunarak, özellikle, tasarruf ve yatırım oranında "Ön Kalkış" aşamasından "Olgunluğa Sürün:" aşamasına kadar dik bir artış vardır, daha sonra bu aşamadan sonra, tasarruf ve yatırım büyüme hızı ılımlıdır. Tasarruf ve yatırımdaki bu ilk ve hızlanan dik artış, ekonominin "Kalkış" aşamasına ve çok daha ötesine ulaşması için bir ön koşuldur.

1.2.3.6.3. Kalkış

Bu aşama dinamik ekonomik büyüme ile karakterizedir. Rostow'un önerdiği gibi, her şey ekonomik, politik ve teknolojik değişimin herhangi biri/tamamı olan keskin bir uyarışa (veya çoklu uyaranlara) dayanıyor. Bu aşamanın temel özelliği hızlı, kendi kendine yeten büyümedir.[27] Kalkış, sektöre öncülük eden büyümenin yaygınlaşması ve toplumun geleneklerden çok ekonomik süreçler tarafından yönlendirildiğinde gerçekleşir. Bu noktada, ekonomik büyüme normları iyi belirlenmiştir ve büyüme bir ulusun "ikinci doğası" ve ortak bir hedefi haline gelmiştir[28]. Kalkışı tartışırken Rostow'un, geleneksel bir ekonominin modern bir ekonomiye dönüşme sürecini tanımlayan "geçiş" terimini benimsediği kaydedilmiştir. Kalkıştan sonra, bir ülkenin, Sanayi Devrimi'ne katılan ve Rostow'un fikirlerini 1950'lerde geliştirdiğinde bu şekilde kurulan ülkelerde olduğu gibi, modele göre olgun aşamaya ulaşması genellikle elli ila yüz yıl kadar sürmektedir.

Rostow'a göre kalkış için üç ana gereklilik vardır:

---

[25] Seligso, Mitchell A. "Büyümenin Beş Aşaması W.W. Rostow". Kalkınma ve Az Gelişmişlik: Küresel Eşitsizliğin Politik Ekonomisi: 12.

[26] Mallick, Oliver Basu (2005). "Rostow'un küreselleşmedeki beş aşamalı gelişim ve ist[sic] ilgisi" (PDF). Newcastle Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitim ve Sanat Fakültesi.

[27] Mishra, Puri (2010). Kalkınma ve Planlama Ekonomisi— Teori ve Uygulama. Himalaya Yayınevi. s. 127–136.

[28] Rostow, W. W. (1960). "Büyümenin Beş Aşaması-A Özeti". Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları. s. 4–16

1. Verimli yatırım oranı, milli gelirin veya net milli hasılanın yaklaşık %5'inden %10'un üzerine çıkmalıdır.

2. Yüksek büyüme oranına sahip bir veya daha fazla önemli imalat sektörünün gelişimi;

3. Modern sektörde genişleme dürtülerini ve kalkışın potansiyel dış ekonomi etkilerini istismar eden siyasi, sosyal ve kurumsal bir çerçevenin varlığı veya hızlı bir şekilde ortaya çıkması[29].

Sanayileşme, yapısal değişikliklere karşı temel yapının büyük ölçekte hazırlanmasına yardımcı olduğu için çok önemli bir olgu haline gelmektedir. Rostow, bu büyüme sürecini başlatan çeşitli farklı motivasyonlar veya uyaranlar olduğu için bu geçişin belirli bir trendi izlemediğini söylemiştir.

Kalkış, genellikle iki kaynaktan gelen sanayi sektörünün genişlemesi için büyük ve yeterli miktarda krediye tabi fon gerektirir: Vergilendirme, arazi reformlarının uygulanması ve diğer çeşitli mali tedbirler yoluyla gelir akışlarındaki kaymalar.

Bir ülkenin bu aşamayı geçebilmesi aşağıdaki ana faktörlere bağlıdır:

- Kilit sektörlerin ürünü için genişlemiş, sürekli etkin talebin varlığı.
- Bu sektörlerde yeni üretken teknoloji ve tekniklerin tanıtılması.
- Toplumun kalkış geçişini tamamlamak için yeterli sermaye üretme veya kazanma kapasitesini artırması.
- Kilit sektördeki faaliyetler, ekonominin diğer sektörlerinde de hızla gelişen bir büyüme zincirine neden olmalıdır.

1.2.3.6.4. Olgunluğa Giden Yol

Kalkıştan sonra, olgunluğa yürüyüşün aşaması olarak bilinen uzun bir sürekli büyüme aralığını takip eder. Rostow bunu "bir toplumun modern teknoloji

[29] Rostow, W. W. (1962). Ekonomik Büyümenin Aşamaları. Londra: Cambridge University Press. s. 2, 38, 59.

yelpazesini kaynaklarının büyük kısmına etkili bir şekilde uyguladığı dönem" olarak tanımlıyor[30]. Şimdi düzenli olarak büyüyen ekonomi, modern teknolojiyi ekonomik faaliyetlerinin tüm cephesine yaymak için yönlendiriyor. Milli gelirin yaklaşık %10-20'si istikrarlı bir şekilde yatırılarak, üretimin nüfus artışını geride yapmasına izin veriyor. Teknik geliştikçe, yeni endüstriler hızlandıkça, eski endüstriler seviye atladıkça ekonominin makyajı hiç değişmeden değişiyor. Ekonomi uluslararası ekonomide kendine yer bulur: daha önce ithal edilen mallar evde üretilir ve yeni ithalat gereksinimleri gelişir. Bir ekonominin önde gelen sektörleri sadece teknoloji ile değil, kaynak bağışlarının doğasına göre belirlenmiştir.

1.2.3.6.5. Yüksek Kütle Tüketim Çağı

Yüksek kütle tüketimi çağı, tüketicilerin dayanıklı mallara yoğunlaştığı ve önceki aşamaların geçim kaygılarını neredeyse hiç hatırlamadığı birçok batı ülkesi tarafından sağlanan çağdaş konfor dönemini ifade eder. Rostow, bu tutum değişikliğini tanımlamak için Buddenbrooks dinamikleri metaforunu kullanır.

Thomas Mann'ın 1901'deki romanı Buddenbrooks'ta bir aile üç nesil boyunca kronikleşmiştir. İlk nesil ekonomik kalkınmaya, ikincisi ise toplumdaki konumuna ilgi duyar. Üçüncüsü, zaten para ve prestij sahibi, sanat ve müzik ile ilgili , önceki, dünyevi kaygılar hakkında çok az endişe duyuyor. Bu nedenle, yüksek kitlesel tüketim çağında, bir toplum askeri ve güvenlik sorunlarına, eşitlik ve refah sorunlarına odaklanmak veya üst sınıfı için büyük lüksler geliştirmek arasında seçim yapabilir. Bu konumdaki her ülke bu üç hedef arasında kendi dengesini seçer. Eşitlikçi bir toplum geliştirme arzusu vardır ve bu hedefe ulaşmak için önlemler alınmıştır. Rostow'a göre, bir ülke benzersizliğini belirlemeye çalışır ve onu etkileyen faktörler siyasi, coğrafi ve kültürel yapısı ve aynı zamanda toplumunda mevcut olan değerleridir.

[30] Rostow, W. W. (1962). *Ekonomik Büyümenin Aşamaları.* Londra: Cambridge University Press. S. 2, 38, 59.

Tarihsel olarak, ABD'nin önce bu aşamaya, ardından diğer batı Avrupa ülkelerine ve ardından 1950'lerde Japonya'ya ulaştığı söylenir[31].

Rostow'un modeli, özellikle Alexander Gerschenkron tarafından geliştirilen "geri kalmışlık" modeli ile karşılaştırıldığında, ekonomik büyümenin daha yapısalcı modellerinden biridir, ancak iki model birbirini dışlamamaktadır.

Rostow, ekonomik kalkışın başlangıçta birkaç bireysel ekonomik sektör tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu inanç David Ricarcdo'nun karşılaştırmalı avantaj tezini yansıtıyor ve Marksist devrimcilerin ekonomik kendine güvenmeye yönelik baskısını, tüm sektörlerin eşit şekilde gelişmesi üzerinde sadece bir veya iki sektörün "ilk" gelişmesi için bastırdığı için eleştiriyor. Bu, sosyal evrimizmde modernleşme teorisindeki önemli kavramlardan biri haline gelmiştir.

1.2.3.7. Yapısal Değişim Yaklaşım

Ekonomide yapısal değişim, bir piyasanın veya ekonominin işleyişindeki temel şekil değişimdir. Yapısal değişim, örneğin piyasa emirlerinin işlenme şeklini değiştirerek eylemlerini belirlemek için kullanılan varsayımları değiştirir. Yapısal değişimin önemli bir itici amacı yeniliktir.

Bu tür bir değişime ekonomik kalkınma, sermaye ve emekteki küresel kaymalar, savaş veya doğal afet nedeniyle kaynak kullanılabilirliğindeki değişiklikler veya doğal kaynakların keşfi veya tükenmesi veya siyasi sistemdeki bir değişiklik gibi faktörler neden olabilir. Örneğin, bir geçim ekonomisi imalat ekonomisine dönüştürülebilir veya düzenlenmiş karma bir ekonomi serbest hale getirilebilir[32].

---

[31] Mishra, Puri (2010). Kalkınma ve Planlama Ekonomisi— Teori ve Uygulama. Himalaya Yayınevi. s. 127–136. ISBN 978-81-8488-829-4.

[32] Etchemendy, Sebastian, Ekonomik Liberalleşme Modelleri: İber-Amerikan Bölgesinde Rejim, Güç ve Tazminat (2009). APSA 2009 Toronto Toplantı Makalesi. SSRN'de mevcuttur: http://ssrn.com/abstract=1449085 . Erişim tarihi: 09.09.2021.

Dünya ekonomisindeki yapısal değişimin güncel bir iticisi küreselleşmedir[33]. Ekonomik sistemin dinamik doğası nedeniyle yapısal değişim mümkündür[34].

Sektörel istihdamdaki kalıplar ve değişiklikler, talebin gelir esnekliğinden kaymasına neden olmaktadır. Hem yerel kaynaklı mallara hem de ithal ürünlere olan talebin değişmesi kalkınmanın temel bir parçasıdır[35][36]. Ülkeleri kalkınma sürecinden geçen yapısal değişiklikler genellikle birincil, ikincil ve son olarak üçüncül üretime geçişler açısından ele almaktadır. Teknik ilerleme, yapısal işsizlikle sonuçlanan harcama ve üretimdeki becerilerin, mesleklerin ve kalıcı değişikliklerin eskimesiyle ilgili olduğu için yapısal değişim sürecinde çok önemli görülmektedir[37].

1.2.3.8. Ekonomik Düalizm Yaklaşımı

Ekonomik düalizmin geleneksel yorumu, bir ülkede aynı anda iki veya daha fazla ekonomik sistemin bir arada var olmasını ifade eder. Daha spesifik olarak, ekonomik düalizm kavramı ekonominin iki sektörü arasında farklılık gösterir:

- Geleneksel geçim sektörü küçük ölçekli tarım, el sanatları ve küçük ticaretten oluşur; yüksek derecede emek yoğunluğuna, ancak düşük sermaye yoğunluğuna ve az işbölümüne sahiptir;
- Sermaye-yoğun sanayi ve plantasyon tarımının modern sektörü, yüksek bir işbölümüne sahip sermaye-yoğun bir üretim tarzıyla dünya pazarı için üretim yapmaktadır.

Başlangıçta bu terim, gelişmekte olan sanayileşme ile aynı zamanda hem ilkel tarımsal geçim benzeri ekonomik ilişkilere sahip olduklarından hem de gelişmelerinin erken aşamalarında olan ülkeleri tanımlamak için kullanılmıştır.

---

[33] Sharp, Margaret (1980"Uzun vadeli yapısal değişimin zorluğu". Futures. 12 (5): 370–385. doi:10.1016/0016-3287(80)90091-9. Erişim tarihi: 09.09.2021.
[34] Pasinetti, Luigi L. (1981). Yapısal Değişim ve Ekonomik Büyüme. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-27410-9. Erişim tarihi: 09.09.2021.
[35] Fisher, A (1939) Production: Primary, Secondary and Tertiary, Economic Record, June
[36] Clark, C (1940) Ekonomik İlerleme Koşulları. Erişim tarihi: 09.09.2021.
[37] Leon, P. (1967). Kapitalizmde Yapısal Değişim ve Büyüme, Johns Hopkins, Baltimore. Erişim tarihi: 09.09.2021.

Bu yorum çoğunlukla W. Arthur Lewis'in (1954) çalışmasıyla gelişmiştir[38]. Daha sonra ekonomik düalizm terimi, sanayileşme öncesi ve sanayileşmiş toplumların aynı anda bir arada yaşadığı veya geleneklerin yeni üretken süreçlerle birleşimine sahip ülkelere uygulanmıştır.

İktisadi düşünce tarihi, zaman ve mekan içinde bu bir arada varoluşun yanı sıra, zamanın herhangi bir noktasında sanayi öncesi ve endüstriyel kurumların göreli öneminin değiştiğini göstermiştir. Son olarak, ekonomik düalizm kavramı geçiş halindeki sözde ekonomilere uygulanmıştır. Bu çerçevede düalizm, aynı pazarda rekabet eden devlete ait firmalarla özel firmaların bir arada var olmasını ima etmiştir.

Devlete ait firmalar devlet tarafından sübvanse edilirken, özel firmalar kar maksimizasyonu olarak kabul edilmektedir. Bazı eski sosyalist ülkelerde bu ikisinin bir arada yaşadığı dönem oldukça kısa iken, Rusya ve Ukrayna dahil bazılarında bu model başka biçimler alsa da hala mevcuttur. İktisat literatürüne göre[39], devlete ait firmalarda istihdam edilen işgücünün başlangıçtaki oranı ne kadar büyükse ve piyasa güçlerine karşı ideolojik düşmanlık derecesi ne kadar güçlüyse, o kadar düşük olur[40]. Burada söz konusu bir ekonominin en gelişmiş ülkelerin gelir düzeyine yakınsama hızı olabilir. Bunlar, ana akım iktisat literatüründe tanımlanan ekonomik düalizme ilişkin basit, stilize edilmiş gerçeklerdir. Bu yazıda tartışılan düalizm farklı bir yapıya sahiptir. Modern ekonomilerde devletin rolünün yeniden düşünülmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. 2007-2009'daki son ekonomik ve mali kriz, çeşitli ekonomik sistemlerin verimliliği hakkındaki soruyu bir kez daha gündeme getirmiş ve en iyi ekonomik sistem olarak kapitalizmin üstünlüğünü ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Serbest piyasa ve devlet arasındaki ilişki, tüm ekonomik düşünce okullarının radarına girmiştir.

---

[38] Lewis, W. Arthur (1954). "Sınırsız İşgücü Kaynaklı Ekonomik Kalkınma", Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 22, s. 139-91.

.

[39] Bonatti, L and Haiduk, K., (2010). "*Dualism And Growth İn Transition Economies: A Two-Sector.* Model With Efficient And Subsidized Enterprises", Paper No. 15, University Of Trento, Italy. (Http://Www.Unitn.İt/Files/Download/8303/15_10.Bonattihaiduk.Pdf).

[40] Bonatti, Luigi and Haiduk, Kyril (2010), "Geçiş ekonomilerinde dualizm ve büyüme: Verimli ve sübvansiyonlu işletmelerle iki sektörlü bir model", Bildiri No. 15, Trento Üniversitesi, İtalya. (http://www.unitn.it/files/download/8303/15_10.bonattihaiduk.pdf). Erişim tarihi 09.09.2021.

1.2.3.9. Bağımlılık Teorisi

Bağımlılık teorisi, kaynakların yoksul ve az gelişmiş devletlerin bir "çevresinden" varlıklı devletlerin bir "göbeğine" aktığı ve ikincisini eskisinin pahasına zenginleştirdiği fikridir. Yoksul devletlerin yoksul ve zengin devletlerin yoksul devletlerin "dünya sistemine" entegre olmasıyla zenginleştiği bağımlılık teorisinin merkezi bir çekişmesidir. Bu teori, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1960'ların sonlarında resmen geliştirilmiştir, çünkü bilim adamları Latin Amerika'daki gelişme eksikliğinde temel sorun aramıştır.[41]

Teori modernleşme teorisine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tüm toplumların benzer gelişim aşamalarında ilerlediğini tutan daha önceki bir gelişme teorisi, günümüzün az gelişmiş alanlarının geçmişte bir zamanlar günümüzün gelişmiş alanlarına benzer bir durumda olduğunu ve bu nedenle, az gelişmiş bölgelere yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olma görevinin, yatırım, teknoloji transferleri ve dünya pazarına daha yakın entegrasyon gibi çeşitli yollarla, bu sözde ortak kalkınma yolu boyunca onları hızlandırmak olgusudur. Bağımlılık teorisi, az gelişmiş ülkelerin sadece gelişmiş ülkelerin ilkel versiyonları olmadığını, kendilerine özgü özelliklere ve yapılara sahip olduğunu savunarak bu görüşü reddetmiştir ve daha da önemlisi, bir dünya piyasa ekonomisinde daha zayıf üyeler olma durumunda olmasıdır.[42]

Kapitalizmin en yüksek aşaması olan Emperyalizm'de (1916) Lenin, zenginliğin az gelişmiş ülkelerden ileri (endüstriyel) kapitalist ülkelere uzanacağını öne sürmüştür. Daha sonra, bağımlılık teorisi 1949'da yayınlanan iki makaleyle ortaya çıkmıştır: Biri Hans Singer tarafından, diğeri Raúl Prebisch tarafından yazılmıştır. Yazarların gelişmiş ülkelere göre az gelişmiş ülkeler için ticaret koşullarının zamanla kötüleştiğini gözlemledikleri: az gelişmiş ülkeler, hammadde ihracatlarının belirli bir miktarı karşılığında gelişmiş ülkelerden daha az ve daha az

[41] Ahiakpor, James C. W. (1985"Bağımlılık Teorisinin Başarısı ve Başarısızlığı: Gana Deneyimi". Uluslararası organizasyon. 39 (3): 535-552. doi:10.1017/S0020818300019172. ISSN 0020-8183. JSTOR 2706689.

[42] Ahiakpor, James C. W. (1985"Bağımlılık Teorisinin Başarısı ve Başarısızlığı: Gana Deneyimi". Uluslararası organizasyon. 39 (3): 535-552. doi:10.1017/S0020818300019172. ISSN 0020-8183. JSTOR 2706689.

üretilen mal satın alabildikleridir. Bu fikir Prebisch-Singer tezi olarak bilinir. Birleşmiş Milletler Latin Amerika Komisyonu'nda (UNCLA) Arjantinli ekonomist Prebisch, az gelişmiş ülkelerin kendi kendini idame ettiren bir kalkınma yoluna girmeleri halinde ticarette bir dereceye kadar korumacılık kullanmaları gerektiği sonucuna varmıştır. Bakan, ticaret ve ihracat yönelimi değil, İthalat-İkame Sanayileşmenin (ISI) az gelişmiş ülkeler için en iyi strateji olduğunu savunmuştur. Teori, Paul A. Baran tarafından 1957'de Büyümenin Politik Ekonomisi adlı yayınıyla Marksist bir bakış açısıyla geliştirilmiştir[43]. Bağımlılık teorisi, Rosa Luxemburg ve Vladimir Lenin'in emperyalizm teorileri olan daha önceki Marksistlerle birçok noktayı paylaşıyor ve Marksistlerin ilgisini çekmeye devam ediyor.

1.2.3.10. Neo- Klasik Yaklaşım

Neoklasik ekonomi, mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve değerlemesinin (fiyatlandırma) arz ve talep modeli tarafından yönlendirdiği bir ekonomi yaklaşımıdır.[44] Bu düşünce çizgisine göre, bir malın veya hizmetin değeri, gelir kısıtlı bireyler tarafından faydanın varsayımsal olarak en üst düzeye çıkarılması ve firmaların üretim maliyetleriyle karşı karşıya olması ve mevcut bilgi ve üretim faktörlerini istihdam etmesiyle belirlenir. Bu yaklaşım genellikle rasyonel seçim teorisine hitap olarak haklı olmuştur[45]. Son yıllarda önemli bir soru altında gelen bir teoridir.

Neoklasik ekonomi mikroekonomiye hakimdir ve Keynesyen ekonomi ile birlikte, 1950'lerden 1970'lere kadar neo-Keynesyen ekonomi olarak ana akım ekonomiye hakim olan neoklasik sentezi oluşturmuştur[46]. Yeni Keynesyenlik ile birlikte yeni neoklasik sentezin bir parçası haline geldiği tespit edilen 1970'lerden

---

[43] Vernengo, Matías ve David Fields. 2016. "Kafa Karıştırıcı: Para, Teknolojik Gelişme ve Batı'nın Yükselişi." Radikal Siyasi Ekonominin gözden geçirilmesi 48(4):562–68.

[44] Kenton, W.Define. Neoklasik İktisadın Tanımlanması, Investopedia. Erişim tarihi: 09.09.2021.

[45] Antonietta Campus (1987), "Marjinal Ekonomi", The New Palgrave: A Dictionary of Economics v. 3, s. 323.

[46] Clark, B. (1998). Politik ekonominin ilkeleri: Karşılaştırmalı bir yaklaşım.
Westport, Connecticut: Praeger. Nadeau, R.L. (2003). Doğanın Zenginliği: Ana akım ekonomi çevreyi nasıl başarısızlığa uğrattı? New York, NY: Columbia University Press.

1990'lara kadar makroekonomik fenomenleri açıklamada yeni klasik makroekonomi olarak yeni Keynesyen ekonomi ile rekabet etmiştir. Neoklasik iktisatla ilgili birçok eleştiri yapılmıştır ve bunların bir kısmı neoklasik teorinin yeni versiyonlarına dahil edilmiş, bazıları ise farklı alanlar olarak kalmıştır.

1.2.3.11. Yeni Kurumsallık

Yeni kurumsallık veya neo-kurumsallık, resmi ve gayri resmi kuralların bireylerin ve grupların davranışları üzerindeki kısıtlayıcı ve olanaklı etkilerine odaklanan kurumların çalışmasına yönelik bir yaklaşımdır[47]. Yeni kurumsallık geleneksel olarak şu üçünü kapsar: sosyolojik kurumsallık, rasyonel seçim kurumsallığı ve tarihsel kurumsallık[48]. Yeni kurumsallık, sosyolog John Meyer'in 1977'de yayınladığı çalışmayla ortaya çıkmıştır[49].

Kurumların incelenmesi ve etkileşimleri uzun yıllardır akademik araştırmaların odak noktası olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. Bunun en belirgin örneklerinden biri Alman ekonomist ve sosyal teorisyen Max Weber'in çalışmalarıydı; Weber, toplum içindeki örgütsel yapıya (yani bürokrasiye)ve örgütsel bürokrasilerin oluşturduğu demir kafes vasıtası ile yaratılan kurumsallaşmaya odaklanmıştır. İngiltere ve ABD'de, siyasi kurumların incelenmesi 1950'lere kadar siyaset bilimine hakim olmuştur. Bazen "eski" kurumsallık olarak da adlandırılan bu yaklaşım, hükümetin ve devletin resmi kurumlarını karşılaştırmalı bir perspektifte analiz etmeye odaklanmıştır. Bunu pozitivizm, rasyonel seçim teorisi ve davranışçılık gibi siyaseti analiz etmeye yeni bakış açıları getiren bir davranış devrimini izlemiştir[50].

---

[47] DiMaggio, Paul (1998). "Yeni Kurumsalcılıklar: İşbirliği Yolları". Kurumsal ve Teorik İktisat Dergisi (JITE). 154 (4): 696-705.

[48] Hall, Peter A.; Taylor, Rosemary C. R. (1996). "Political Science and the Three New Institutionalisms". Political Studies. 44 (5): 936–957. doi:10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.

[49] Powell, Walter W.; DiMaggio, Paul J. (1991). Örgütsel Analizde Yeni Kurumsalcılık. Chicago Üniversitesi Yayınları. doi:10.7208/chicago/9780226185941.001.0001

[50] Adcock, Robert Bevir, Mark Stimson, Shannon C. (2007). Modern siyaset bilimi: 1880'den beri Anglo-Amerikan mübadeleleri. Princeton University Press. ISBN 978-0-691-12873-3. OCLC 475415787

Mantık kavramı genellikle bir alanda bilişi yapılandıran ve karar vermeye yol gösterici olan daha geniş kültürel inançları ve kuralları ifade etmektedir. Kuruluş düzeyinde mantık, önemli karar vericilerin dikkatini sınırlandırmış bir dizi soruna ve çözüme odaklanır.[51] Bu da yerleşik organizasyon kimliklerini ve stratejilerini güçlendiren mantık tutarlı kararlara yol açmaktadır[52]. Yeni kurumsallık doğrultusunda, sosyal kural sistemi teorisi, belirli kurumların ve bunların örgütsel örneklemelerinin kültürel, sosyal ve siyasi ortamlara derinlemesine gömülmüş olduğunu ve belirli yapıların ve uygulamaların genellikle daha geniş çevreye inşa edilen kurallara, yasalara, sözleşmelere, paradigmalara verilen yanıtların yansımaları olduğunu vurgulamamaktadır[53].

Çok sayıda bilimsel yaklaşım, yeni kurumsallığın bir parçası olarak tanımlanmıştır[54].

1.2.3.12. Sosyolojik Kurumsallık

Sosyolojik kurumsallık, "kurumların bireyler için anlam yaratma, siyaset bilimi içinde normatif kurumsallık için önemli teorik yapı taşları sağlama biçimini" ilgilendiren yeni bir kurumsallık biçimidir[55]. Bazı sosyolojik kurumsallar, kurumların farklı şekillerde evrimleşmiş olmasına rağmen kuruluşlar arasında benzer hale gelmek için (bir izomorfizm göstererek) geliştiğini savunurlar[56].

---

[51] Ocasio, William (Temmuz 1997). "Firmanın Dikkate Dayalı Bir Görüşüne Doğru". Stratejik Yönetim Dergisi. 18 (S1): 187–206. doi:10.1002/(sici)1097-0266(199707)

[52] Thornton, Patricia H. (Şubat 2002). "Bir zanaat endüstrisinde şirketin yükselişi: kurumsal mantıklarda çatışma ve uygunluk". Yönetim Akademisi Dergisi. 45 (1): 81–101. doi:10.2307/3069286

[53] Powell, W.W. (2007). "Yeni Kurumsallık". Uluslararası Organizasyon Çalışmaları Ansiklopedisi.

[54] Hall, Peter A.; Taylor, Rosemary C. R. (1996). "Siyaset Bilimi ve Üç Yeni Kurumsallık". Politik Çalışmalar. 44 (5): 936–957. doi:10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.

[55] Lowndes, Vivien (2010), "Kurumsal Yaklaşım", Marsh, D., Stoker, G. (eds.), Siyaset Biliminde Teoriler ve Yöntemler, Basingstoke: Palgrave, s. 65

[56] Meyer, John W.; Rowan, Brian (1977). "Kurumsallaşmış Organizasyonlar: Mit ve Tören Olarak Biçimsel Yapı". Amerikan Sosyoloji Dergisi. 83 (2): 340–363. doi:10.1086/226550

1.2.3.13. Yeni Kurumsal Ekonomi

Yeni Kurumsal Ekonomi (NIE), ekonomik faaliyetin altında yatan kurumlara (yani sosyal ve yasal normlara ve kurallara) odaklanarak ve daha önceki kurumsal ekonomi ve neoklasik ekonominin ötesinde analizlerle ekonomiyi genişletmeye çalışan ekonomik bir bakış açısıdır. Neoklasik ekonomide dışlanan yönleri dahil etmek için genişletici bir adım olarak görülebilir. Konuyla ilişkili başlıca bilim adamları ve araştırmacıların yakınsaması, 1997'de Kurumsal ve Örgütsel İktisat Derneği'nin (eski adıyla Uluslararası Yeni Kurumsal Ekonomi derneği) kuruluşuyla sonuçlanmıştır.

1.2.3.14. Rasyonel Seçim Kurumsallığı

Rasyonel seçim kurumsallığı, ekonomist kurumların yararlarını en üst düzeye çıkarmak için kullandıkları teorik bir yaklaşımdır. Kurumların nasıl oluşturulduğunu, içindeki siyasi aktörlerin davranışlarını ve stratejik etkileşimin sonucunu açıklamak için neo-klasik ekonomiden ödünç alınan analitik araçları kullanmaktadır. Rasyonel seçim kurumsallığı, rasyonel seçim teorisinden yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Savunucular, siyasi aktörlerin rasyonel seçimlerinin kısıtlandığını savunmaktadır ("sınırlı rasyonalite" olarak adlandırılır). Bireyler hedeflerine kurumlar aracılığıyla en iyi şekilde ulaşabileceğini fark ettikçe bu sınırlar kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, kurumlar, bireylerin kendi faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları kurallar ve davranışlara teşvik sistemlerdir[57].

1.2.3.15. Konstrüktivist Kurumsallık

Konstrüktivist kurumsalistler siyasi, sosyal veya politika söylemlerinin iletişimsel işlevleri yerine getirebileceğini ileri sürmektedir: fikirleri açıkça ifade

[57] Voeten, Erik (2019). "Uluslararası Kurumların Tasarımını Anlamlandırmak". Siyaset Biliminin Yıllık Gözden Geçirilmesi. 22 (1): 147–163. doi:10.1146/annurev-polisci-041916-021108

eden aktörler toplumsal değişime veya işlevleri koordine etmeye yol açabilir[58]. Böylece fikirler ve anlam, birden fazla aktörün normlar ve değerler üzerinde fikir birliğine varabilmesi ve böylece toplumsal değişim yaratması için bir mekanizma sağlar[59]. Bu giderek siyaset biliminin ötesine ve uluslararası ilişkiler teorisine ve dış politika analizine geçmektedir[60][61].

[58] Hay, Colin (2006). "Konstrüktivist kurumsallık". Rodos, R.A.W.; Editor, Sarah A.; Rockman, Bert A. (eds.). Oxford Siyasi Kurumlar El Kitabı. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları. s. 56–74.
[59] Dodds, Anneliese (2013), Karşılaştırmalı Kamu Politikası, Palgrave MacMillan.
[60] Hassan, Oz (10 Sep 2012), Amerika'nın Ortadoğu için özgürlük gündemini inşa etmek, ABD Dış Politikasında Çalışmalar, Routledge, ISBN 978-0-41560310-2.
[61] Hassan, Oz (2010-06-14), "Constructing Crises, (in)securitising terror: the punctuated evolution of EU counter terrorism policy", European Security, Taylor & Francis, 19 (3: European 'security' governance): 445–66, doi:10.1080/09662839.2010.526935

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1985 SONRASI VE GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI

Türkiye'de 1980 yılından bu yana rekabetçi bir ekonominin prensip ve ilkelerinin oluşturulmasıyla, dış ticaretin serbestleştirilmesi, makro ve mikro fiyatların belirlenmesinde piyasa güçlerinin idari kararlarla değiştirilmesi, iç finansal piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi konularında önemli adımlar atılmıştır. Bu sürece ek olarak, 1989 yılında uluslararası sermaye akımları tamamen serbestleştirilmiştir. Bu dönemde kamuda yeniden yapılanma çalışmaları devam etmiştir.

1980 Öncesi İçe Yönelik Kalkınma Stratejisi Politikaları İçe dönük sanayileşme politikalarının ilk izleri, 1933-1938 yılları arasındaki "devletçilik" döneminde uygulanan sanayi politikalarına dayanmaktadır. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, kalkınmanın sağlanmasında özel girişimciliğin ana itici güç olacağı ve devletin özel sektörü teşvik etmesi ve desteklemesi gerektiği ilan edilmiştir. 1930'ların başına kadar yapılan uygulamalar, Kongre'de alınan kararlarla uyumlu olmuştur. Ancak Kongre'de alınan kararların birçoğu 1923-1933 yılları arasında uygulanmasına rağmen ülke ekonomisinde beklenen gelişmeler gerçekleşmemiştir. Özel sektörde gerekli sermaye birikiminin olmaması, altyapı sorunları, nitelikli işgücü yetersizliği ve 1929 ekonomik buhranının etkileri sınırlı da olsa bu ekonomi politikalarında istenilen olumlu sonuçlara ulaşılmasını engellemiştir.

Tüm bu olumsuzluklar 1930'larda devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini gerektiren içe dönük kalkınma modeline dayalı yeni bir ekonomik sistemin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Türkiye, 1923-1929 döneminde uyguladığı liberal ekonomi politikalarını bırakarak devletçilik ilkesini ve

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşmeyi benimsemiştir. Planlar 1930'larda planlı devletçilik ilkesine göre hazırlanmıştır[62].

Yeni sanayi bölgelerinin ortaya çıkması, 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz ve bu krizi aşmak için uygulanan ekonomi politikaları ve üretim örgütlenmelerindeki değişimlerle ilgilidir. 1970'lerden sonra artan küreselleşme dinamikleri, ulusal ekonomilerin yanı sıra ulus altı mekansal yapılarda da önemli değişimlere neden olmuştur. Türkiye, birçok ülkede 1970'lerde başlayan bu değişim sürecini, 1980 yılında 24 Ocak Kemer Sıkma Önlemleri olarak bilinen ve makroekonomik politikalarda kapsamlı değişiklikleri içeren kararlarla başlatmıştır. Türkiye'nin dışa dönük kalkınma stratejisinin başlangıç tarihi olan 1980'den sonra, diğer ülkelerde olduğu gibi sanayinin mekânsal dağılımında önemli değişiklikler görülmüştür. Bu sürecin ekonomik coğrafya üzerindeki en önemli sonuçlarından biri de yeni sanayi bölgelerinin ortaya çıkması olmuştur[63].

Türkiye Kalkınma planlarının kronolojik sıralaması aşağıdaki gibidir:

» Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

» İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

» Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

» Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

» Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

» Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

» Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

» Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

» Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

» Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

---

[62] Metin, Özaslan. (2006). "Spatial Development Tendencies And Emergence Of New Industrial Districts İn Turkey İn The Post-1980 Era". *State Planninning Organization,* Necatibey Cad. 108/ 17, 06100-Yücetepe-Ankara.

[63] Metin, Özaslan. (2006). **a.g.e.** 62.

» On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

2.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci beş yıllık (1985-1989) kalkınma planı, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı Kanuna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 13 Temmuz 1984 tarihli 90. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.

İçerik olarak hemen hemen birbirinin tamamlayıcısı olarak oluşturulmuş planlardan Beşinci Beş Yıllık (1985-1989) Kalkınma Planının içeriği beş bölümden oluşmaktadır ve aşağıdaki gibidir[64]:

- İlk Bölüm: Makroekonomik hedefler ve dengeler
  - Beş yıllık planın ana hedefleri ve politikaları
  - Gayri Safi Milli Hasıla ve Üretim Hedefleri
  - Ekonominin Genel Dengesi
  - Yatırım - Tasarruf Dengesi
  - Ödemeler Dengesi
  - Finansman Dengesi
- İkinci Bölüm: Makro Ekonomik Politikalar
  - Dış Ekonomik İlişkiler Politikası
  - Teşvik Politikası
  - Tasarruf ve Finansman Politikaları
  - Fiyat ve Tarımsal Destekleme Politikaları
- Üçüncü Bölüm: Ekonomik Sektörlerde Gelişme Hedef ve Politikaları
  - Sektörel Gelişme Hedefleri
  - Tarım
  - Madencilik
  - İmalat Sanayii
  - Enerji
  - Hizmetler
  - Kamu Hizmetleri
- Dördüncü Bölüm: Sosyal Hedef ve Politikalar
  - Nüfus
  - İstihdam
  - Çalışma Hayatı
  - Yurt Dışı İşçi Sorunları

[64] Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (sbb.gov.tr), 2021.

    - İnsan Gücü
    - Eğitim
    - Milli Kültür
    - Gençlik
    - Beden Eğitimi ve Spor
    - Sağlık
    - Sosyal Güvenlik
    - Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Sosyal Refah
    - Esnaf, Sanatkar ve Küçük Sanayici
    - Köye Götürülen Hizmetler
    - Çevre Sorunları
- Beşinci Bölüm: Kuramsal ve İdari Düzenlemeler
    - Adalet Hizmetleri
    - Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi
    - Vakıf Kuruluşları
    - Hukuk ve Planlı Kalkınma
    - Tanıtma ve Kamuoyunu Aydınlatma
    - Plan Uygulamasının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi

Beşinci Beş Yıllık Plan'ın temel amaçları, stratejide belirlenen esaslar çerçevesinde Türk Milleti'nin özgür, medeni ve güvenli bir ortamda refahını artırmak, verimlilik ve ihracat artışını teşvik etmek, tarımsal gelişme potansiyelini ve ulusal savunma gereksinimlerini dikkate almak için mevcut bilgileri değerlendirmek ve geliştirmek ve bunun yanı sıra istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelir grupları lehine değiştirilmesi, öncelikli bölgelerde kalkınmanın hızlandırılması, ekonomik ve sosyal altyapının iyileştirilmesini içermektedir.

Beşinci Beş Yıllık Planın başlıca amaçları aşağıdaki gibidir:

- Merkezi hükümetin yükünü azaltmak
- Ekonomide rekabet yoluyla etkinliğin arttırılması
- İç piyasada aşın fiyat artışlarını önlemek
- Navlun ve transit gelirlerinin artırılması
- Müteşebbislerin tercihlerini plan hedefleri doğrultusunda yönlendirmek
- Yatırımların yurt düzeyinde dengeli dağılımını yönlendirmek

- Gelişen iç pazar ve ihracat ihtiyaçlarını karşılamak, tüketiciyi korumak, pazar sorunlarını ortadan kaldırmak ve kaliteli, yeterli ve istikrarlı fiyatlarla mal ve hizmet sunmak.
- KİT'in vergi, bütçe, para - kredi, dış ticaret, döviz kuru, gelir ve fiyat politikası, enflasyonla mücadele ve istikrarın sağlanması
- Hammadde, işgücü, enerji ve zaman kaybını önlemek
- Ticari kuruluşların aracılık maliyetlerinin düşürülmesi
- Daha gerçekçi bir tarımsal destek fiyatlandırması
- Üreticilerin ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve verimliliklerini artırmak
- Entegre bir proje yaklaşımı kullanılarak Güneydoğu Anadolu projesinin geliştirilmesi
- Enerji darboğazının hafifletilmesi vs.

Makro ekonomik hedef ve dengelere ilişkin Beşinci beş yıllık planın temel amaçları ve politikaları aşağıda tablo 1'de özet halinde verilmiştir.

Tablo 1: Beşinci Beş Yıllık Planın Temel Amaçları ve Politikaları

N	BEŞİNCİ BEŞ YILLIK PLANIN TEMEL AMAÇLARI VE POLİTİKALARI
1	Büyüme istikrarlı bir ortamda gerçekleşecek ve enflasyon kontrol altında tutulacaktır. Önemli olan üretim faktörlerinin atıl bırakılmamasıdır.
2	Ekonominin işleyişi ekonomik kurallar çerçevesinde düzenlenecek, makroekonomik politika araçları ve ekonomiye müdahalede kurumsal düzenlemelere büyük önem verilecektir.
3	Türkiye'de biriken malzeme ve insan kaynakları, doğal kaynaklar, insan kaynakları, coğrafi konum, kalkınma önceliği olan bölgelerin özellikleri, ulusal güvenlik gereksinimleri, dış rekabet olanakları ve dünya koşulları dikkate alınarak üretim yapısı belirlenecektir.
4	Yatırım politikası, ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyen altyapı tesislerinin inşasına öncelik verilerek, öngörülen üretim yapısının uygulanmasını ve ihracatın artırılmasını sağlayacak şekilde tasarlanacak ve özel sektör yatırımlarının payı artırılacaktır. Toplu Konut Fonu'nda biriken kaynaklar, özel sektörde konut yatırımlarını hızlandıracak, konut altyapısında ve üretim kaynaklarında darboğaz oluşturmayacak şekilde kullanılacaktır.

5	Ödemeler dengesi durumu dikkate alınarak ithalat koruma oranları kademeli olarak düşürülecek, ihracatın teşviki ve tüketicinin korunması sağlanacaktır. Oluşturulan sanayiler, gerektiğinde belirli bir süre için makul düzeyde korumaya sahip olacak olup, ihracatın ekonominin gelişmişlik düzeyine ve ulaştığı fırsatlara uygun bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır. Mal ve hizmet ihracatının üretim yapısına uygun olarak çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması teşvik edilecektir. Yabancı yatırımı teşvik etmek için gerekli yasal ve ekonomik çerçevenin geliştirilmesine özen gösterilecektir.
6	Döviz kuru politikaları, dış rekabet gücünü koruyacak ve sağlam bir teşvik sistemini geliştirecek şekilde yürütülecek ve planlama döneminde kademeli olarak serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamı hazırlanacaktır.
7	Sınırlı yerli kaynaklar nedeniyle, yabancı sermaye ve yabancı kredi olanaklarının değerlendirilmesi, kalkınmanın hızlandırılması açısından önemlidir. Sonuç olarak, bir yandan yurt dışında ödeme gücümüzü artırmak, diğer yandan da ödeme gücümüzü etkilemeyecek miktar ve şartlarda dış para piyasalarından kredi temini hedeflenecektir.
8	AET ile ilişkiler ekonomik açıklık politikasına uygun olarak yeniden düzenlenecektir. Topluluk ile ekonomik entegrasyon için gerekli girişimler planlanan dönemde devam edecektir.
	Yerli kaynaklardan tasarruf ve yatırıma yönelik eğilimin güçlendirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Tasarruflar, sermaye piyasasının gelişmesini ve sınai mülkiyetin yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla hisse senedi, tahvil ve kar dağıtımları gibi menkul kıymetler ile bankalara aktarılacaktır.
9	Kamu gelir ve harcama politikaları ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyecek şekilde uygulanacaktır. Kamu harcamalarında ekonomik ve sosyal altyapı yatırımları öncelikli olacaktır. Liderlik ve halkı teşvik etme işlevleri ön plana çıkarılacaktır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin kârlı ve verimli çalışması sağlanacak, bütçe üzerindeki yükleri azaltılacaktır.
10	Kamu hizmetlerinde etkinlik ve hız esas alınacak, bu amaçla bürokratik işlemler azaltılacak, kamu yönetimi gelişen toplumun ihtiyaçlarına ve kalkınma hedeflerine göre örgütlenecektir.
11	Merkezi yönetim üzerindeki yükü azaltmak için yerel yönetimlerin işlevleri genişletilecektir.
12	Üretken istihdamın artırılması esastır. Yapay iş yaratılması önlenecek ve özellikle kamu sektöründe yeni işgücü ihtiyacının fazlalık alanlardan belirli bir miktar yerinden edilme ile karşılanmasına öncelik verilecektir. Üretken istihdam artışı, yatırım hacmi, yatırım verimliliği, imalat sektörü ve üretim teknolojisinin bir fonksiyonu olarak tanımlanacaktır.
13	Gelirler politikası gelir dağılımını iyileştirecek yönde yürütülecektir.
14	Nitelikli personel ihtiyacı ve işe alımına uygun durum izlenecek ve çalışma

	durumu iyileştirilebilecektir.
15	Eğitim ve öğretimin yaşam odaklı olması, eğitim sisteminin her kademesinde kalkınma için ihtiyaç duyulan insan sayısının artırılması ve kalitenin yükseltilmesi esastır. Kültür ve sanat, milli değerlerin korunması ve geliştirilmesi ve dolayısıyla milli birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi için temel unsurlardır.
16	Tüm vatandaşların mümkün olan en iyi sağlık hizmetlerinden yararlanması çok önemlidir. Bu nedenle temel ilke, herkese aynı, sürekli ve verimli bir şekilde sağlık hizmeti sunmaktır. Bu kapsamda genel sağlık sigortası sistemi planlama döneminde ele alınacaktır.
17	Sosyal Güvenliğin yaygınlaştırılması temel ilkedir.
18	Planlama döneminde tüccar ve sanatkarların üretim kapasitesi artacak; Orta ve büyük ölçekli işletmelere destek hizmetlerinin sağlanmasında küçük işletmelerin daha etkin hale getirilmesi için gerekli teşvik politikaları uygulanacaktır.
19	Köylülerin ve çiftçilerin gelirlerini artırmak için yeni imalat sanayileri teşvik edilecek, çiftçilere köyde üretilen malları değerlendirmeleri için destek hizmetleri sunulacaktır.
20	Kalkınma Öncelikli Bölgelerimizin gelişme potansiyeli değerlendirilecek ve bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişme farkları azaltılacaktır.

Kaynak: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (sbb.gov.tr), erişim tarihi: 05.09.2021.

Beşinci Beş Yıllık Planın başlıca hedefleri aşağıdaki gibidir:

- Planlama döneminde dış ticaret açığı ve cari açığın tamamen kapatılması
- Planlama döneminin sonunda ülke çapında en az iki radyo istasyonunu dinlemek
- Beşinci plan döneminde toplam talebi karşılamak için bitkisel üretimde yıllık ortalama %3,0 artış
- Planlama döneminde madencilik sektöründe üretim artışı
- Plan döneminde beklenen artan iç talep nedeniyle ihracatın artması
- Beşinci Plan döneminin sonunda okul öncesi eğitime (5 ila 6 yaş arası nüfus) kayıt düzeyini %10'a çıkarmak
- Hastane tesislerinde mevcut kapasitenin daha akılcı, verimli ve verimli kullanılması IV. Beş yıllık kalkınma planında geliştirme

Gayri Safi Milli Hâsıla ve üretim hedeflerle ilgili şu temel başlıklara dikkat çekilmiştir:

- Gayri Safi Yurt İçi Hâsılanın Yapısı[65]
- Üretimin Yapısı[66]

Ekonominin genel dengesini sağlayan kaynaklar ve harcamalarla ilgili ana hatlar aşağıdaki tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesini Sağlayan Kaynaklar Ve Harcamalar

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ	
KAYNAKLAR	**HARCAMALAR**
Beşinci plan döneminde GSMH sabit fiyatlarla yılda ortalama %6,3 oranında artarak 1984'te 12.050,8 milyar liradan 1989'da 16.348,1 milyar liraya çıkacağı öngörülmektedir. Amacı, 1984'te 280,0 milyar lira olan dış kaynakları 1989'da 226,5 milyar liraya düşürmekti. GSMH ve dış kaynakların toplamından oluşan toplam kaynaklar, Plan'ın V. döneminde yıllık ortalama %6,1 oranında artacaktır. 1984 yılında dış kaynakların toplam kaynaklar içindeki payı %2,3 iken 1989 yılında %1,4'e gerileyecek ve GSMH'nın payı %97,7'den %98,6'ya yükselecektir.	***Yatırım maliyetleri*** Plan V. hedeflerine ulaşmak için 1984 yılında 2.373,2 milyar lira olan toplam yatırımın, yıllık ortalama %8,5 oranında artarak 1989 yılında 3.575,3 milyar liraya ulaşması beklenmektedir. Planın V döneminde yapılacak toplam 15.123,7 milyar liralık yatırımın 14.412,9 milyar lirası adi sermaye yatırımları, 710.8 milyar lirası yedek akçelerden oluşmaktadır. ***Tüketim maliyetleri*** Plan'ın V. döneminde toplam tüketim harcamaları yılda ortalama %5,5 oranında artacaktır. 1984'te GSMH'nın %82,6'sı olan toplam tüketici harcamalarını 1989'da %79,5'e düşürmeyi amaçladı. Aynı dönemde özel tüketimin GSMH içindeki payının %72,8'den %70,1'e, devlet tüketiminin payının ise %9,9'dan %9,4'e gerilemesi bekleniyor. 5. planda özel tüketim ve harcamalar yılda ortalama %5,5, devlet tüketimi ise %5,3 oranında artacaktır.

Kaynak: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (sbb.gov.tr), erişim tarihi: 05.09.2021.

[65] Plan'ın V. döneminde piyasa fiyatlarıyla tarım sektöründe katma değerin yılda ortalama %3,6, sanayide %7,5 ve hizmetlerde %6,5 oranında artması beklenmiştir. Bu değişiklikler sonucunda, 1984 yılında %17,7 olan tarım sektörünün GSYİH içindeki payı, 1989 yılında %15,5'e gerileyecektir. 1984 yılında %31,9 olan sanayi sektörünün payı, 1989 yılında %33,7'ye yükseleceği tahmin edilmiştir. 1984 yılında %50,4 olan hizmet sektörünün GSYİH içindeki payı, 1989 yılında %50,8'de kalacağı öngörülmüştür.

[66] Plan'ın V. döneminde, piyasa fiyatlarında tarım sektöründe üretimin yıllık ortalama büyüme hızının %3,6, sanayinin %7,5 ve hizmetlerin %6,4 olması hedeflenmiştir. Bu değişikliklere göre, 1984 yılında toplam üretimin %15,8'ini oluşturan tarım sektörünün payı 1989'da %13,7'ye gerileyecek, sanayi sektörünün payı ise 1984'te %47,8'den 1989'da %50'ye yükseleceği öngörülmüştür. 1984 yılında %36,4 olan hizmetlerin payı 1989 yılında %36,3'te kalmıştır.

Yatırım-Tasarruf dengesine ilişkin planlarda ise şu öngörüler vurgulanmıştır[67]:

YATIRIMLAR: Beşinci Plan döneminde, sabit kıymetlere yapılan yatırımlar yılda ortalama %8,5, sabit kıymetlere özel yatırım %10,9 ve sabit kıymetlere yapılan kamu yatırımları yaklaşık %6,8 oranında artacağı hedeflenmiştir. Planın V. döneminde, 14.412,9 milyar liralık sabit kıymet yatırımının 6.134,7 milyar lirası özel sektör, 8.278,2 milyar lirası ise kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ana sermayeye yapılan toplam yatırımın sektörel dağılımında imalat (%20,92), ulaştırma (%18,57), konut (%15,20), enerji (%14,89) ve tarım (%11,37) başı çekmektedir. Ayrıca IV. Planlanan dönemin uygulanmasına kıyasla turizm ve diğer hizmetler sektörünün payı artmaktadır.

TASARRUFLAR: Plan'ın V. döneminde hedef olarak belirtilen yatırımların gerçekleştirilebilmesi için yurt içi tasarrufların yılda ortalama %9,9 oranında artması gerekmektedir. Özel tasarruflardaki artış oranı %10,7, devlet tasarruflarındaki artış oranı ise %8,2 olması beklenmiştir.

V. Plan döneminde özel sektör 2.557,6 milyar lira, kamu sektörü ise 3791,8 milyar lira tasarruf açığı vereceği öngörülmüştür. Aradaki 1.234,2 milyar liralık fark dış tasarruflardan karşılanmıştır. 1984'te yabancı tasarrufların toplam tasarruflar içindeki payı %11,8 iken 1989'da %6,3'e düşmüştür.

2.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı beş yıllık (1990-1994) kalkınma planı, 30.10.1984 tarih ve 3067 sayılı Kanuna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 22.6.1989 tarihli 107. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.

VI. Beş yıllık planın temel amaçları ve politikalarına ilişkin açıklamalar tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: VI. Beş Yıllık Planın Temel Amaçları ve Politikalarına İlişkin Açıklamalar

[67] Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (sbb.gov.tr), 2021.

1	Açık toplum ve rekabetçi ekonomi ilke ve ilkelerine uygun olarak özgür ve güvenli bir ortamda Türk milletinin refahını artırmak VI. Beş yıllık planın ana hedefi budur. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci çerçevesinde gelir dağılımının iyileştirilmesi, işsizliğin ve kalkınmada bölgesel ve bölgesel dengesizliklerin azaltılması Planın temel amaçları arasındadır.
2	Büyüme ve refah için ekonomik ve sosyal istikrarın korunması esas olacaktır.
3	Enflasyonla mücadelede talebi kontrol etmek kadar arzı artırmak da önemlidir. Verimlilik ve üretim büyümesi, sektörün optimal kapasitede işletilmesi ve kısa vadede üretimi artıracak yatırımların hızlandırılması ile desteklenecektir.
4	Büyümenin serbest rekabet ortamında gerçekleştirilmesi ve özel sektörün dinamizminden en iyi şekilde yararlanılması, ekonomik faaliyette kamunun önderliği ve teşviki ile uluslararası entegrasyona olanak sağlayan bir ekonomik yapının oluşturulması zorunludur.
5	Üretim düzeyini artırmak için ülke kaynakları en üst düzeyde ve verimli kullanılacaktır. Üretim yapısı, verimlilik ve rasyonellik ilkeleri dikkate alınarak istihdamın artırılmasına yönelik olacaktır.
6	Yatırım politikası, beklenen üretim yapısını hayata geçirecek şekilde belirlenecektir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak için kalkınmada öncelikli bölgelerde yapılması gereken yatırımlar dışında, kamu kesimi yatırımlarının ekonomik ve sosyal altyapıya odaklanması önemlidir. Kamu yatırımlarının sektörel dağılımında eğitim ve sağlık hizmetlerine özel önem verilecektir. Özel sektör yatırımlarının imalatta ve özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşması teşvik edilecektir. Özel sektör yatırımlarının toplam yatırım içindeki payı giderek artacaktır.
7	Özel kesim yatırımlarının gerçekleştirilmesi açısından kritik faktör olan finansman imkanları; faiz politikasıyla mali tasarrufların teşviki, mali sistemin etkinleştirilmesi, kamunun kullandığı kaynakların nisbi olarak daraltılması, özel kesimin yurtdışından sağlanan kaynaklardan daha fazla yararlanmasıyla artırılacaktır.
8	Ekonomide, kaynakların tahsisinde etkinliğin artırılması ve tüketicinin korunması için dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi ve basitleştirmesine devam edilecektir. Dış ticaret hacminin GSMH içindeki payının artırılmasına, ürün ve pazar çeşitlendirilmesine ağırlık verilecektir. Dış ticarete ilişkin düzenlemelerde taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar dikkate alınacaktır.
9	Döviz kurunun piyasa koşullarında belirlenmesi politikası sürdürülecek ve Türk parasının konvertibilitesi için gerekli koşullar oluşturulacaktır.
10	Dış borç yapısının orta ve uzun vadeli borçlar lehine değiştirilmesine yönelik dış borç politikası sürdürülecektir.
11	Avrupa Topluluğu'na tam üyelik ve entegrasyon hedefi doğrultusunda hazırlık çalışmaları ve uyumlaştırma çalışmaları hızlandırılacak ve Topluluk iç pazarının koşullarına uyum için belirlenen öncelikler dahilinde gerekli

	tedbirler alınacaktır.
12	Finansal sistemdeki rekabet ortamının iyileştirilmesine ve sermaye piyasasının uzun vadeli finansmana uygun hale getirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.
13	Kamu harcama, gelir ve borçlanma politikaları, kamu kesimi borçlanma ve finansman gereksinimlerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirecek şekilde tasarlanacaktır.
14	Modern bir yönetim anlayışı çerçevesinde kamu iktisadi teşebbüslerinin rekabet gücü artırılarak daha verimli çalışmaları sağlanacak ve özelleştirilmesine yönelik çalışmalara hız verilecektir.
15	Tarımda temel amaç, üretim yöntemlerini modernize etmek, üretimin hava koşullarına bağımlılığını azaltmak, artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak ve tarımsal ihracatı geliştirmektir.
16	Madencilik sektöründe ekonomide doğal kaynakların verimli kullanılması, enerji ve endüstriyel hammadde talebinin ucuz ve güvenli arzı ve işlenmiş mal ihracatının artması başlıca zorluklardır.
17	İmalat sanayiinde gelecek vadeden ve rekabetçi bir yapının geliştirilmesi ve ihracatın devamlılığının ve çeşitliliğinin sağlanması esasına dayalı olacak; Verimliliğin artırılması ve optimum ölçekte yeni yatırımların yapılması için mevcut tesislerde gerekli yapısal düzenlemeler teşvik edilecektir.
18	Enerji sektörünün temel hedefi, ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için tüm tüketici kesimlerine zamanında ve güvenilir, ucuz ve kaliteli enerji teminidir.
19	Ulaştırma sektörünün ekonomik gelişimini yakından izleyen, darboğaz oluşturmayan, ülke kalkınmasını hızlandıran, uluslararası ticareti teşvik eden ve ödemeler dengesine en büyük katkıyı sağlayan bir ulaştırma sisteminin hayata geçirilmesine çalışılacaktır.
20	Turizm alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğinin yükseltmesine ağırlık verilecektir. Mevcut tesislerde doluluk oranlarını artırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve nitelik yükseltici önlemler alınacaktır.
21	Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması esas alınacaktır.
22	Plan döneminde sağlanacak büyüme ile istihdam imkanları artırılacak ve işsizlik azaltılacaktır.
23	Sürekli büyümeyi sağlamak için işgücü planlaması, ekonominin nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamaya devam edecektir.
24	Gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik politikalar ağırlıklı olarak uygulanmaya devam edilecektir.
25	Her düzeyde eğitim kalitesinin artırılması, eğitim programlarının gelişme ve teknolojik ilerlemenin gereklerine göre düzenlenmesi ve işgücünün planlanması önemli olacaktır.

26	Kültür, sanat ve milli değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine verilen önem korunacaktır.
27	Sağlık hizmetleri ülke genelinde etkin, sürekli ve kolay erişilebilir hale getirilecek, koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık verilecektir.
28	Sosyal güvenliğin kapsamı genişletilecektir
29	Türk toplumunun temel taşı olan ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda desteklenmesine ve güçlendirilmesine, kadın ve çocukların korunmasına ve eğitimine özel önem verilecektir.
30	Esnaf ve sanatkarların üretim kapasitesi artırılarak küçük ve orta ölçekli sanayilerin büyük sanayilerle entegrasyonunun yanı sıra yeniliğe uyum sağlayan bir yapı oluşturularak küçük işletmelerin gelişimi teşvik edilecektir.
31	Kırsal kesimde yaşayanların ürettiği malların değerlendirilmesi ve gelirinin yükseltilmesi amacıyla gerekli önlemler alınacaktır.
32	Öncelikli kalkınma bölgeleri ile diğer bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Kaynak: Altıncı Beş Yılık Kalkınma Planı, erişim tarihi: 05.09.2021.

Altıncı beş yıllık kalkınmanın başlıca amaçları arasında şunlar yer almaktadır:

- Üretim seviyesini artırmak
- Kamu kesimi yatırımlarının, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak
- Büyümenin kesintisiz olarak gerçekleştirilmesi
- Kırsal kesimde yaşayan insanların ürettiği malların değerlenmesi ve gelirlerinin artırılması.
- Anti-damping mevzuatının ve telafi edici vergi uygulamalarının kısa sürede yürürlüğe girmesi.
- İhracat ve diğer döviz kazandırıcı hizmetlerin desteklenmesi
- AT'ye tam üyelik hedefi dikkate alınarak Türk eğitim standartlarının toplumla gerekli uyumunun sağlanması.
- Yabancı sermaye girişlerini artırmak
- Bankacılık sisteminde mevduat ve kredi oranları arasındaki farkın azaltılması.
- İhracat kredilerinin finansman İhtiyacını karşılamak
- Mali sisteme duyulan ilgi ve güveni artırmak
- Ekonomide etkinliği artırmak
- Maliye politikasının etkinliğini artırmak

- Ülkelerin vergi sistemlerinin açıklık ve yakınsama politikasına uygun olarak yabancı sermaye ve ileri teknolojilerin Türkiye'ye girişini teşvik etmek ve Türk girişimcilerini açmak.
- Tüketicinin korunmasına yönelik tüm kurumları ve kuralları ile serbest piyasa ekonomisinin işleyişi.
- Başta kamu maliyesi üzerindeki yükü azaltmak olmak üzere elektrik alt sektörünün özelleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
- Yoğun nüfuslu bölgelerde kabul edilebilir bir hava kirliliği seviyesinin korunması.

Altıncı beş yıllık kalkınmanın başlıca hedefleri arasında şunlar yer almaktadır:

- Planlama döneminde sabit fiyatlarla üretimin yıllık ortalama büyüme oranı
- Üretim yapısının belirlenmesinde, Türkiye'nin dış rekabet fırsatları ve başta Avrupa Topluluğu (AB) ile ilişkiler ve AB'ye tam üyelik olmak üzere dünya ticaret koşulları dikkate alınmaktadır.
- GATT, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümlerine uygun olarak rekabet edebilirlik kazanmış veya elde etmesi muhtemel sanayilerin koruma sistemi ve koruma düzeylerinin rasyonelleştirilmesi ve AB'ye tam üyelik sürdürülecektir.
- Plan dönemi, AB Konseyi'nin Türkiye ile ülkeler arasındaki müzakereleri başlatma kararı
- Birikmiş taahhütlerin yerine getirilmesi ve AB'ye entegrasyon
- Tarımsal ürünlerin mevcut üretim potansiyelinin kullanılmasını mümkün kılacak ihracat artışı
- Tam üyelik ve Avrupa Topluluğuna entegrasyon

2.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)

Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000), 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun uyarınca 18.7.1995 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 142. oturumunda kabul edilmiştir.

Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve liberalizm gibi kavramlar ortak değerler olarak önem kazanmakta; Finans piyasalarının, bilgi ve teknolojinin ülke sınırlarını aştığı günümüzde, ekonomik ve bir anlamda siyasi ve kültürel bir küreselleşme yaşanmaktadır[68].

Önemli siyasi ve askeri belirsizliklere rağmen, 1980'lerin ikinci yarısında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle tek kutuplu bir yapının tek kutuplu bir yapıya doğru ilerlediği açıktır. Ekonomik alanda küreselleşme sürecinin yanı sıra bölgesel entegrasyon hareketleri de hızla gelişmektedir. Bu yapıda ağırlıklı olarak Avrupa Birliği, NAFTA ve Pasifik önem kazanmakta ve üç kutuplu bir yapı ortaya çıkmaktadır[69]

Yeni teknolojiler, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, ekonomik ve sosyal hayattaki değişimlerin nesnel temelini oluşturmaktadır. Malların, hizmetlerin, finansal piyasaların ve şirket yapılarının küreselleşmesi aslında bu gelişmenin bir sonucu olarak hızlanıyor.

Dünya ekonomisi ile entegrasyon açısından Türkiye bir yandan küreselleşme hareketlerinde yer alırken, diğer yandan ekonomik güç merkezlerinden biri olan NAFTA ve Pasifik bölgesi ile ticari ilişkilerini sürdürmüştür.

Plan VI döneminde meydana gelen olaylar, kamu açıkları ve kısa vadeli sermaye girişleri ile desteklenen tüketime dayalı büyüme ortamının sürdürülebilir olmadığını, para ve maliye politikalarının ekonomik dengenin korunması ve yurtiçi makroekonomik politika koşulları ile uyumlu olması gerektiğini göstermektedir. Bu, sürekli büyüme için elzem olan verimlilik artışı yaratan bir ortam yaratmak için gelişmelere uyum sağlamanın, zamanında politika kararlarının önemini ve yapısal sorunlara hızla çözüm bulma ihtiyacını açıkça vurgulamaktadır.

---

[68] VII.KalkınmaPlanı (sbb.gov.tr), 2021.
[69] VII.KalkınmaPlanı (sbb.gov.tr), a.g.e. 68.

Yedinci Beş Yıllık (1996-2000) Kalkınma Planının başlıca amaçları aşağıdaki gibidir[70]:

- Liberalize döviz kuru rejiminde ekonomik birimler enflasyondan korunması
- Toplumsal refahın artırılması
- Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde nispeten geri kalmış illerden oluşan öncelikli kalkınma bölgelerinin geliştirilmesine ve bu bölgelerin hızlı kalkınmasının sağlanmasına özel önem verilmektedir
- Okul öncesi dönemden emekliliğe kadar her aşamada insan kaynağının geliştirilmesi, eğitimin her düzeyde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması
- Ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olan eğitimin yanı sıra örgün ve yaygın eğitim sisteminin nitelik ve niceliğinin artırılması temel ilkedir. İşyerinde ve şirket dışı eğitim merkezlerinde verilecek uygulamalı mesleki eğitimin planlanması, verilmesi ve denetlenmesinde meslek kuruluşlarının ve işyerlerinin etkinliğini artırmak
- İşgücünü eğitmek ve verimliliğini artırmak
- Ortaöğretimden üniversiteye geçişi yeniden düzenleyebilmek, üniversite önlerinin aşırı kalabalıklaşmasını önlemek ve ülkemizin ihtiyaç duyduğu nitelikli orta düzey personeli hazırlamak
- Otomatik eğitim ve kendi kendine çalışan sistem sisteminde bilgisayar programlarının geliştirilmesi
- Üstün yetenekli çocukların yeteneklerine uygun bir ortamda eğitimlerini sağlamak
- Mesleki eğitimi geliştirmek; kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarının mesleki eğitime katılımını sağlamak; Çıraklık, mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için Fonun kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmak ve Fon yönetimine tarafların katılımını sağlamak; Mesleki ve Teknik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi'ni işler hale getirmek ve okullar ile işletmeler arasındaki işbirliğini yoğunlaştırmak için 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanununda gerekli değişikliklerin yapılması

[70] VII.KalkınmaPlanı (sbb.gov.tr), a.g.e. 69.

- Gelir ve giderlerin alınması için esnek bir yapının oluşturulması
- Nüfus ve aile planlaması hizmetleri sunan kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon içinde hizmetlerin yetersiz hizmet alan bölgelere hedeflenmesi ve gerekli gözetimin sağlanması
- Sağlık kaynaklarının verimli kullanılması, hizmetin yaygınlığının, sürekliliğinin ve kalitesinin sağlanarak müşteri memnuniyetinin artırılması vb.

Yedinci Beş Yıllık (1996-2000) Kalkınma Planının başlıca hedefleri şu aşağıdaki gibidir:

- Özelleştirme programının temel amacı, dünya pazarlarıyla entegrasyon ve AB'ye tam üyeliktir.
- V. planda 934.000 konut yapılırken, VI. planda yapılan konut sayısı 1,3 milyona ulaşarak hedefin %90'ına tekabül ediyor
- Sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda örgün ve yaygın eğitimde çevre bilincinin artırılmasına yönelik tedbirler alınacak ve gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecektir
- Planlama döneminde mevduat ve likidite oranları için zorunlu karşılıklar, ekonomik koşullar ve düşük enflasyon
- Sosyal güvenlik kurumlarının kaynak yaratmasını sağlamak, bütçe üzerindeki yüklerini azaltmak ve emeklilikte fayda ve maliyetleri dengelemek
- VI. Planlama döneminde, planlanan araştırma personeli sayısına ulaşılamamış, bilgi toplumu oluşturma ve refahı artırma hedefine uygun olarak GSYİH'den araştırma faaliyetlerine yeterli kaynak ayrılması mümkün olmamıştır
- Orman yerleşimlerinde yaşayanların sosyal refah düzeyinin artması, ormanların daha etkin korunması ve geliştirilmesi
- Bu gelişmelerin bir parçası olarak Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren dış ülkelere açık olma hedefi doğrultusunda politikalarını güncellemeye çalışmaktadır.

2.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005)

Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık (2000-2005) kalkınma planı, 3067 sayılı Kanuna göre 30.10.2010 tarih ve 3067 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 27.6.2000 tarihli 119. toplantısında onaylanmıştır[71].

2000-2005 yıllarında doğrudan yabancı yatırım yoluyla yabancı ülkelerdeki üretim birimlerinin genişlemesi, şirketlerin dünyanın uzak bölgelerinde birçok üretim birimini çalıştırabilmesini sağlayan yönetim bilimindeki ilerlemelerle hızlandı. Ancak bilgi ve mikroelektronik teknolojilerindeki atılımın telekomünikasyon sektöründeki teknolojik gelişmelerle birlikte uygulanması, üretimin küreselleşmesinde en büyük rolü oynamıştır.

Türkiye ekonomisinin makro dengelerinde ortaya çıkan bu istikrarsız yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulanmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda 2000 yılı başında 2000-2002 dönemi Makroekonomik Programı uygulamaya konulmuştur. Bu program, Uluslararası Para Fonu tarafından 3 yıllık bir Stand-by kredi anlaşması ile desteklenmiştir[72].

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık (2000-2005) Kalkınma Planına ilişkin bazı başlıca amaçlar şu aşağıdaki gibidir:

- Bankaların açık pozisyon riskini azaltmak
- Bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi
- Bankacılık sisteminin etkin bir şekilde düzenlenmesi ve denetlenmesi ve uluslararası standartların finansal sisteme uyarlanması
- Sermaye piyasalarının gelişimini hızlandırmak
- Yasal anlaşmalara varılmış ve sermaye piyasalarının şeffaflık ve iyi yönetişim ihtiyaçları karşılanabilmektedir
- Çalışma hayatına ilişkin mevzuatın Avrupa Birliği (AB) gerekliliklerini dikkate alarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına uygun hale getirilmesi

[71] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021.
[72] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021.

- KOBİ'lerin finans, istihdam, kalite ve standartlar alanlarındaki sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak
- Türkiye'de küresel ve bölgesel olarak dengeli verimlilik kazanımları
- Gelişen bir finansal sistemin yapısında münferit düzenleyici kurumların sorumluluklarından doğabilecek boşlukları önlemek ve finansal piyasaların etkinliği ve şeffaflığına ilişkin uygulamalarda yeknesaklığı sağlamak
- GAP Bölgesi'nde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcılara Sosyal Eylem Planı kapsamında danışmanlık hizmeti verilmesi

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık (2000-2005) Kalkınma Planı başlıca hedefleri şu aşağıdaki gibidir:

- VIII. Planlama döneminde makroekonomik politikanın temel amacı; enflasyonu AB kriterlerine uygun seviyelere indirmek, ekonomi için sürdürülebilir bir büyüme ortamı yaratmak ve AB'ye tam üyelik hedefi doğrultusunda ekonominin rekabet edebilirliğini ve uyarlanabilirliğini artırmak
- Plan döneminde, AB üyelik hedefi doğrultusunda, ekonomik ve siyasi alanlarda Kopenhag kriterlerini karşılamanın yanı sıra, AB mevzuatına uyum konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmesini ve uygulamanın sağlanması için idari kapasitenin geliştirilmesini hedeflemektedir
- Dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir nüfus yapısına ulaşmak için nüfusun eğitim, sağlık ve işgücü açısından kalitesinin yükseltilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, bölge ve yerleşim birimleri arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması temel ilkedir.
- Telekomünikasyon politikasının temel amacı, ülkemizde telekomünikasyon hizmetlerini küresel düzeyde sunma kabiliyetini geliştirerek ekonomik ve sosyal refahı teşvik etmektir
- Dış ekonomi politikasının amacı, küresel ve bölgesel karar alma süreçlerinde aktif rol oynamaktır
- Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik adaylığını onaylayan Helsinki Zirvesi kararları doğrultusunda üyelik hedefinin gerçekleştirilmesi için gerekli adımlar atılacaktır.

2001-2023 dönemi için uzun vadeli stratejinin temel hedefi: Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefi doğrultusunda, Türkiye'yi 21. yüzyılda kültür ve medeniyette en üst düzeye ulaşarak etkili bir küresel güç haline getirmek, dünya standartlarında ürünler üretmek, geliri adil paylaşmak, insan hak ve sorumluluklarını güvence altına almak, hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek, katılımcı demokrasi, laiklik, din ve vicdan özgürlüğü küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olmasıdır Bilgi toplumuna dönüşümü sağlayarak dünya üretiminden daha fazla pay almak, toplumun yaşam kalitesini yükseltmek, bilim ve medeniyete katkıda bulunmak, bölgesel ve küresel kararlarda etkili olmak stratejinin diğer hedefleri arasında yer alıyor.

2.5. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı olduğu, rekabetin yoğun olduğu ve belirsizliklerin arttığı bir döneme tekabül etmektedir. Küreselleşmenin her alanda olduğu, bireyler, kurumlar ve milletler için fırsat ve risklerin arttığı bu çağda, bu Plan, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştireceği dönüşümleri bütünleşik bir şekilde ortaya koyan temel politika belgesidir. Bu kapsamda, Dokuzuncu Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, daha adil paylaşım yapan, küresel ölçekte rekabetçi ve Avrupa Birliği ile uyumunu tam olarak tamamlayan bir bilgi toplumu ülkesi Türkiye" vizyonu ile ve Uzun Vadeli Strateji planı ile (2001-2023) aynı çerçevede hazırlanmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de değişen ekonomik ve sosyal koşullar çerçevesinde kalkınma planları eskisinden çok daha önemli bir araç haline gelmiş ve bu koşullar nedeniyle planların yeniden tasarlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu kapsamda, Dokuzuncu Kalkınma Planı ile her bir alanı detaylı olarak formüle etmeye dayalı bir planlama anlayışından, öngörülebilirliği artıran stratejik bir yaklaşıma geçiş, piyasanın daha etkin işleyişini sağlayacak kurumsal ve yapısal düzenlemeleri ortaya koymaktadır. Belirlenen kalkınma vizyonu çerçevesinde makro dengeleri göz önünde bulundurarak sorunları önceliklendiren, temel amaç ve önceliklere odaklanan, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması sonucunda hayata

geçirilmektedir. Bu yeni anlayışla, uygulamada etkinlik ve şeffaflığın sağlanması ve öngörülen stratejik amaç ve önceliklerin gerçekleştirilme sürecinde hesap verebilirliğin temelinin oluşturulması amacıyla etkin bir izleme ve değerlendirme mekanizması Plana dahil edilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Stratejik Uyum Çerçevesi gibi AB katılım sürecinde gerekli belgelerin yanı sıra başta Orta Vadeli Program ve sektörel olmak üzere diğer ulusal ve bölgesel plan ve programların temelini oluşturmaktadır. Plan, farklı işlevlere sahip bu belgeler arasında uyumu sağlayarak tüm planlama faaliyetlerinin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ekonomik büyümeyi ve sosyal kalkınmayı istikrarlı bir yapıda sürdürmek ve Planın vizyonunu gerçekleştirmek için kalkınma eksenleri olarak aşağıdaki stratejik hedefler belirlenmiştir:

- Rekabet Gücünü Artırmak,
- Artan İstihdam,
- İnsani Gelişmenin ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi,
- Bölgesel Kalkınmanın Sağlanması,
- Artan Kalite ve
- Kamu Hizmetlerinde Etkinlik.

Dokuzuncu Kalkınma Planının vizyonu, *"istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye"* olarak belirlenmiştir. Bu vizyonun gerçekleştirilmesinde aşağıdaki ilkeler esas alınacaktır:

- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütünleşik bir yaklaşım esastır.
- Sosyal diyalog ve katılım güçlendirilerek toplumsal katkı ve sahiplenme sağlanacaktır.
- İnsan odaklı bir gelişim ve yönetim anlayışı esastır.
- Kalkınma sürecinde rekabetçi bir piyasa, etkin kamu yönetimi ve demokratik sivil toplum birbirini tamamlayan kurumlar olarak işlev görecektir.
- Kamu hizmetlerinin sunumunda şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti temel kriterler olacaktır.

- Hükümet, ticari mal ve hizmet üretiminden çekilecek ve politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerini güçlendirecektir.
- Politika oluşturmada kaynak kısıtları dikkate alınarak önceliklendirme yapılacaktır.
- Yerindelik ilkesine uyulacaktır.
- Ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde toplumsal bütünlük ve yapı güçlendirilecektir.
- Doğal kaynaklar, kültürel varlıklar ve çevre

Tablo 4: Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi (2007-2013)

Vizyon

İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye

EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞME EKSENLERİ

Rekabet Gücünün Artırılması	İstihdamın Artırılması	Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi	Bölgesel Gelişmenin Sağlanması	Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Artırılması
1. Makroekonomik İstikrarın Kalıcı Hale Getirilmesi	1. İşgücü Piyasasının Geliştirilmesi	1. Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi	1. Bölgesel Gelişme Politikasının Merkezi Düzeyde Etkinleştirilmesi	1. Kurumlar Arası Yetki ve Sorumlulukların Rasyonelleştirilmesi
2. İş Ortamının İyileştirilmesi	2. Eğitimin İşgücü Talebine Duyarlılığının Artırılması	2. Sağlık Sisteminin Etkinleştirilmesi	2. Yerel Dinamiklere ve İçsel Potansiyele Dayalı Gelişmenin Sağlanması	2. Politika Oluşturma ve Uygulama Kapasitesinin Artırılması
3. Ekonomide Kayıtdışılığın Azaltılması	3. Aktif İşgücü Politikalarının Geliştirilmesi	3. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele	3. Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Artırılması	3. Kamu Kesiminde İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi
4. Finansal Sistemin Geliştirilmesi		4. Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması	4. Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması	4. e-Devlet Uygulamalarının Yaygınlaştırılması ve Etkinleştirilmesi
5. Enerji ve Ulaştırma Altyapısının Geliştirilmesi		5. Kültürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi		5. Adalet Sisteminin İyileştirilmesi
6. Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi				6. Güvenlik Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi
7. Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi				
8. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Yaygınlaştırılması				
9. Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi				
10. Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçişin Sağlanması				

Kaynak: Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-2007-2013.pdf (sbb.gov.tr), erişim tarihi: 05.09.2021.

2.6. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 30.10.1984 tarih ve 3067 sayılı Kanun uyarınca 01.07.2013 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi 127. Genel Kurulu'nda onaylanmıştır.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda toplumumuzun yüksek refah düzeyine ulaşmasında önemli bir kilometre taşıdır. Plan, küresel ekonomide geleceğe yönelik risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki güç dengelerinin değiştiği bir ortamda hazırlanmıştır.

Onuncu kalkınma planı; Hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişme, çevre koruma ve sürdürülebilir kaynak kullanımı ile yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyüme gibi unsurları kapsamayı amaçlar. Bu kapsamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına bütüncül ve çok boyutlu

bir perspektiften bakılmış, insan merkezli kalkınma anlayışının bir parçası olarak katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir[73].

2023 hedeflerine ve Onuncu Kalkınma Planı hedeflerine ulaşmak için önemli yapısal sorunları ele alabilecek, dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek, kurumlar arası koordinasyon ve hesap verebilirlik gerektiren öncelikli alanlarda 25 program geliştirilmiştir. Bu çerçevede Onuncu Kalkınma Planı'nın izlenmesini ve değerlendirilmesini kolaylaştırmak, program havuzunu yönetilebilir kılmak ve sonuçları ölçmek için sınırlı sayıda öncelikli tema üzerinde programlar oluşturulmuştur. Sektörel ve sektörler arası programlar aracılığıyla merkezi düzeyde uygulama mekanizmaları ve müdahale araçları geliştirilmiş; uygulama ve koordinasyondan sorumlu kurumlar belirlenmiş ve programın hedeflerine öncelik tanınmıştır.

Onuncu Kalkınma Planı'nın başlıca amaçları şu aşağıdaki gibidir:

- Şehirlerde ekonomik verimliliğin sağlanması, altyapı ve hizmetlerin kalitesinin artırılması, çevresel maliyetlerin düşürülmesi
- Arz tarafında başta linyit olmak üzere yerli kaynakların daha verimli kullanılması
- Güç kaynağının güvenilirliğini artırma
- Yenilenebilir enerji üretimi, yerli kömür kaynaklarından elektrik üretimi için sürekli destek
- Planın ömrü boyunca tüm vatandaşlara daha verimli hizmet sunmak
- Kamu hizmetlerinin verimli, uygun maliyetli ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlamak.
- Hesap verebilirliğin güçlendirilmesi

[73] Onuncu-Kalkınma-Planı-2014-2018.pdf (sbb.gov.tr) , Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum başlığı altında, insanlar için ve insanlarla birlikte bir kalkınma anlayışını hayata geçirmek ve kalkınmayı toplumun farklı kesimlerine yaymak için uygulanacak stratejiler yer almaktadır. "Yenilikçi Üretim, Sürdürülebilir Yüksek Büyüme" başlığı altında üretim ve refahta yapısal dönüşümün hedef ve politikaları tartışılıyor. Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarını artırmaya, şehir ve kırsal alanlardaki insanımızın yaşam kalitesini sürdürülebilir bir şekilde iyileştirmeye ve bölgelerarası kalkınma dengesizliklerini azaltmaya yönelik hedef ve politikalara yer verilmiştir. "Uluslararası Kalkınma İşbirliği" başlığı altında, kalkınmanın dış dinamikleri ile ülkemizin ikili, bölgesel ve çok taraflı ilişkilerindeki temel öncelikleri ve politikaları tartışılmaktadır.

- Yerel düzeyde kurumsal kapasiteyi güçlendirin, yerel hizmet sunumunda daha iyi koordinasyon sağlayın ve ölçek ekonomilerinden yararlanın.
- Doğal afetlerden kaynaklanan hasarın en aza indirilmesi
- Elde edilen iyileştirmeler yoluyla kalkınma için temellerin güçlendirilmesi
- Kamu kaynaklarına ek olarak, kamu-özel ortaklığı (PPP) yoluyla sağlık yatırımlarının uygulanması
- STK'ların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin ve hesap verebilirliklerinin sağlanması
- Spor tesislerinin kurulmasında önemli iyileştirmeler yapılmış, lisanslı sporcu, antrenör ve kulüp sayısı güçlendirilmiş, spor federasyonlarının statüsü güçlendirilmiş ve hizmet sunumunun etkinliği artırılmıştır
- Politika geliştirme ve karar alma süreçlerinin güçlendirilmesi
- Fikri mülkiyet sisteminden daha fazla kullanıcının yararlanmasını sağlamak
- Ortak alanların genişletilmesi ve imardaki mali yükün azaltılması.

2.7. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanuna göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18.07.2019 tarihli 105. Genel Kurul toplantısında kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kapsamında hazırlanan ilk kalkınma planı olan On birinci Kalkınma Planı (2019- 2023), ülkemizin kalkınma vizyonunu uzun vadeli bir bakış açısıyla ortaya koymakta ve milletimizin temel değer ve beklentilerinin karşılanmasında temel bir yol haritası işlevi görecektir.

Küresel düzeyde artan siyasi, ekonomik ve finansal risklere ek olarak, teknoloji rekabeti ve ticaretinde artan gerilimler ve yeni bir korumacılık eğiliminin körüklediği belirsizlik, çatışma bölgelerini ve ittifakları hızla değiştirmekte ve ülkelerin çalışmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan, küresel güce yönelen ülkeler, kalkınmalarını ve ekonomik büyümelerini çok daha stratejik bir yaklaşımla yönetme eğilimindedirler; bu da önemli işbirlikleri geliştirir, kritik teknolojilerdeki yetkinliğini artırır ve ekonomik kararlara daha planlı bir yaklaşım getirir.

Bu, kalkınma planlamasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve uzun vadeli önceliklerin belirlenmesini kolaylaştırması beklenmektedir. On Birinci Kalkınma Planı, ortak hedeflere ulaşmaya yönelik yoğunlaşma stratejilerinin uygulanmasıyla orta ve uzun vadede ekonomik ve sosyal kaynakların artırılması ve daha verimli alanlara yönlendirilmesi için liderlik işlevini üstlenecektir[74].

On Birinci Kalkınma Planının başlıca bazı temel amaçları aşağıdaki gibidir:

- "Yetenekli insanlar ve güçlü bir toplum" ilkesine göre insan sermayesinin güçlendirilmesi, kapsayıcı bir büyüme yaklaşımının açık bir şekilde tanıtılması ve refahın toplumun tüm kesimlerine yayılması
- İş piyasasının ve eğitim fırsatlarının ötesinde sosyal güvenlik ağlarının geliştirilmesi
- Rekabet gücümüzü artırmak ve ülke çıkarlarını korumak
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) enflasyon beklentilerindeki bozulmayı sınırlandıracak
- Ekonominin süregelen istikrar ve dayanıklılığının bir parçası olarak finansmana erişimin kolaylaştırılması
- Onuncu Kalkınma Planı'nda tarım sektöründe yapısal dönüşümün sağlanması
- Son derece rekabetçi küresel madencilik şirketlerinin oluşturulması
- 2017 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli ve etkin kullanımı ve üretim tesislerinde kullanılan ekipmanların yerli üretimi
- Açık bankacılık yasal altyapısının güçlendirilmesi
- Uluslararası ticaret sisteminde kabul görecek alternatif para ve ödeme sistemlerinin geliştirilmesi
- Güç kaynağının güvenilirliğini artırma
- BES katılımcılarının kısa vadeli nakit ihtiyaçları nedeniyle çıkış yapmalarını önleyin
- İş ve yatırım ortamı ile ilgili yasal süreçlerin iyileştirilmesi

[74] On_Bırıncı_Kalkınma-Planı_2019-2023.Pdf (Sbb.Gov.Tr), 2021.

- Ar-Ge personeli ihtiyacının karşılanması, YÖK 100/2000 doktora burs programının koşullarının iyileştirilerek programdan yararlananların sayısının artırılması vb.

Orta ve uzun vadede ekonomik ve sosyal alanda hedeflenen temel yapısal dönüşüme yönelik önemli adımları içeren On Birinci Kalkınma Planında, Planın uygulama yönü güçlü ve somut olarak tasarlanmış, tüm alt başlıklarda öngörülen politika ve ölçülerle planlanmıştır. Bu çerçevede, ihtiyaçlara ve verimlilik artırıcı işlevlere göre kaynak tahsisine öncelik verilmiş, beş yıllık Plan döneminde kullanılacak uygulama mekanizma ve araçları belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'NİN SEÇİLİ KALKINMA PLANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Bu bölümde, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1985-1989) içerik analizi yapılmıştır. Çıkan sonuçlar karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de küresel gelişmeler ve eğilimler, küresel eğilimler ve Türkiye etkileşimi, dünya ekonomisinde makroekonomik gelişmeler ve beklentiler, plan öncesi dönemde Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmeler, planların hedefleri ve politikaları, rekabetçi üretim ve verimlilik, istikrarlı ve güçlü ekonomi, nitelikli insan, güçlü toplum, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre ve hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetişim planlamasının 1985-2021 yılları arasındaki geçirdiği değişimleri derinlemesine analiz ederek ve tartışarak akademik dünyasına katkıda bulunmaktır.

3.2. Çalışmanın Önemi

Kalkınma kavramı, büyüme kavramından daha geniş bir kavram olup, ekonomik yapıdaki değişikliklerle birlikte azgelişmiş bir toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısındaki değişiklikleri ifade eder. Kalkınma kavramı özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanmıştır. Rostow, Batı ülkelerinin deneyimlerine dayanarak 1960 Ekonomik Büyüme Aşamaları adlı çalışmasında,

sanayileşmiş ülkelerin beş aşamadan geçtiğini savunuyor. Bu aşamalar geleneksel topluluk aşaması, kalkış aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve kitlesel tüketim aşamasıdır. İngiltere'nin 1850'de, Amerika'nın 1900'de, Almanya'nın 1910'da, Japonya'nın 1940'ta ve Rusya'nın 1950'de olgunluğa eriştiği söyleniyor. 1937'yi Türkiye için kalkış aşaması olarak değerlendiren Rostow, kalkış döneminin bitiminden 40 yıl sonra olgunluk aşamasına ulaşılacağını ve bu hesaplamalara göre Türkiye'nin 1977'de olgunluk aşamasına ulaşması gerektiğini belirtti. Kalkınma planlarını analiz etmek, seçilen yolların avantaj ve dezavantajlarını takip etmek ve sonuçlarını tartışmak çok önemlidir.

Kalkınma planları araştırmaları kapsamında değişen eğitim yaklaşımları açısından, bilim, teknoloji, mühendislik gibi disiplinleri bütünleştiren bir yaklaşımla, gerçek dünya problemlerini çözmek için analitik, eleştirel, yaratıcı ve bilişimsel düşünme becerilerini kazandıran eğitim sistemleri ve matematik karmaşık bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Bu, genç neslin daha iyi bir eğitim almasını sağlamakta ve eğitim arayışını teşvik etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret koridorlarının gelişmiş ülkeler arasındaki koridorlara kıyasla hızlı büyümesi, yeni lojistik ağların ve transit geçişli bölgelerin önemi uluslararası ticareti daha verimli kılmaktadır.

Kalkınma planlarının dikkatli bir şekilde incelenmesiyle, metropol alanlarda ve çevre topluluklarda üretim ve günlük yaşamı bütünleştiren kentsel alanlar geliştirilmektedir. Kentsel ve bölgesel düzeyde gelişen yönetişim yapıları, küresel sistemde rekabet edebilme ve belirsizliklere esnek ve etkin bir şekilde uyum sağlama yetenekleri nedeniyle, merkezi yönetim yapısına sahip ülkelerde bile önem kazanmaktadır.

İyi yönetişim, insan sermayesi gelişimi, endüstri büyümesi ve ekonomik güvenlik için artan ihtiyacı teşvik edebilecek iyi yönetişim için; Bu, kararların ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde alınmasını sağlayan iyi yönetişim uygulamalarının geliştirilmesi ve vatandaşların karar alma sürecine dahil edilmesi için önemlidir.

AB ile yakın ekonomik ve ticari ilişkilere sahip olan ve Asya ile Avrupa arasında bir geçiş ülkesi olan ülkemiz, Orta Koridor, TEN-T, TRACECA ve VIKING koridorlarında avantaja sahiptir. Küresel üretim ve ticaret kanallarındaki değişimlerin yarattığı lojistik fırsatların yanı sıra, üretim ekseninin doğu yönelimine Sanayi 4.0 gibi hamlelerle tepki vermesi, Türkiye için teknoloji ve iş gücü açısından önemli riskler ve fırsatlar taşıyor. Önümüzdeki dönemde fırsatları en iyi şekilde değerlendirmek ve riskleri ülkemiz lehine çevirecek şekilde yönetmek önemlidir.

Ülkemizin uzun vadeli hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, kalkınma sürecini çarpan etkisi ile hızlandıran ve kurumların kredibilitesini artıran güçlü yönetişim yapılarının oluşturulması önemlidir.

Hızlı nüfus artışı, kentleşme, ekonomik aktivite ve çeşitli tüketim alışkanlıkları çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Kirlilik, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, biyoçeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi çevresel sorunlar her geçen gün insan yaşamını ve gelişimini giderek daha fazla etkilemektedir. Yüksek sera gazı emisyonları nedeniyle hızlanan iklim değişikliğinin doğal afetlere neden olduğu ve insanlık için ciddi bir tehdit oluşturduğu görülmektedir. Sürdürülebilir çevresel ve doğal kaynak yönetimi ve yaşanabilir şehirlerin inşası, talebin ve tüketimin arttığı dünyada giderek daha önemli hale geliyor. Bu da yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevreye olan farkındalığını önemini daha da artırıyor.

3.3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada ikincil veri toplama tekniği kullanılmıştır. Veriler yayınlanmış kitaplar, dergiler, makaleler, çevrimiçi portallar ve/veya kurumsal web sayfalardan alınmıştır.

Çalışmada nitel, nicel ve karma analiz programı maxqda ile belge incelemesi yöntemi olan içerik analizi yapılmıştır. 1985-2021 yılları arası kalkınma planlarına ilişkin toplam yedi belge maxqda'nın belge tarama sistemine yüklenmiştir. Daha sonra program bünyesinde araştırmanın ver setini oluşturan çalışmanın

amacına yönelik kod sistemi oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra istatistiki sonuçlar TÜİK'ten alınmıştır.

Kodlar: Türkiye'deki küresel olaylar ve eğilimler, Türkiye'deki küresel eğilimler ve etkileşimler, dünya ekonomisindeki makroekonomik olaylar ve beklentiler, önceden planlanmış dönemde Türkiye'deki ekonomik ve sosyal olaylar, planların amaç ve politikaları, rekabetçi üretim ve verimlilik, istikrarlı ve güçlü ekonomi, nitelikli personel, güçlü toplumlar, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevreler ve hukukun üstünlüğü, demokratikleşme ve iyi yönetişim temel kod ve alt kodlar olarak belirlenmiştir.

3.4. Bulgular

Çalışma kapsamına alınan kalkınma planı belgelerine ilişkin tanımlayıcı tablo aşağıda tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Kalkınma Planı Belgelerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

KALKINMA PLANLARI	RAPOR DİLİ	PLAN KARAR NO	SAYFA SAYISI
5. BEŞ YILLIK (1985 -1989)	Türkçe	8	221
6. BEŞ YILLIK (1990 -1994)	Türkçe	62	375
7. BEŞ YILLIK (1996-2000)	Türkçe	374	319
8. BEŞ YILLIK (2001-2005)	Türkçe/İngilizce	697	254
9. KALKINMA PLANI (2007-2013)	Türkçe/İngilizce	877	101
10. KALKINMA PLANI (2014-2018)	Türkçe	1041	212
11. KALKINMA PLANI (2019-2023)	Türkçe/İngilizce	1225	198

Tablo 5 bize kalkınma planlarına ilişkin genel bilgi sunmaktadır. Kalkınma planları 2000'li yıllara kadar sadece Türkçe olarak yayınlanmıştır. 2001 yılından itibaren 8, 9, 11. Beş yıllık kalkınma planları hem İngilizce hem de Türkçe olarak yayınlanmıştır.

3.5. Nitel Analizlerin Karşılaştırmalı Sonuçları

Programa yüklenen belgelerin oluşturulan kodlarına ilişkin tarama sonuçlarında sırasıyla şu sonuçlar elde edilmiştir. Toplam yedi belgede rastlanan kod sıklıkları aşağıdaki tablo 6'daki gibidir:

Tablo 6: Programa Yüklenmiş Belgeler ve Kodlar

BELGE ADI	KODLU BÖLÜMLER
Beşinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1985-1989	119
Altıncı-Beş-Yılllık-Kalkınma-Planı-1990-1994	79
Yedinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1996-2000	9
Sekizinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-2001-2005	13
Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-2007-2013	15
Onuncu-Kalkınma-Planı-2014-2018	132
On Birinci-Kalkınma-Planı-2019-2023	68

Belgeler arasında en çok belirlenen kod sıkları Onuncu-Kalkınma-Planı-2014-2018 dönemine ait olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamındaki kod değişkenleri arasındaki ilişki tablo 7'de gösterilmiştir

Tablo 7: Kod Değişkenleri Arasındaki İlişki

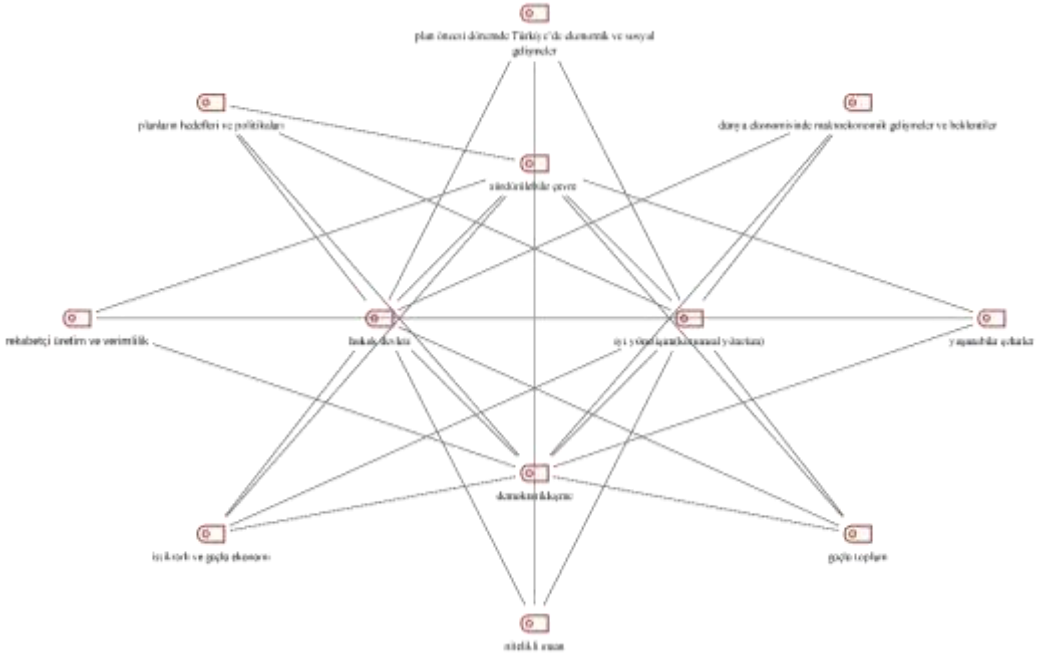
KOD	Tüm belgelerin kodlu bölümleri	Tüm belgelerin % kodlu bölümleri	Belgeler
Planların Hedefleri ve Politikaları	340	78,16	7
Nitelikli İnsan	35	8,05	4
Hukuk Devleti	17	3,91	5
Demokratikleşme	15	3,45	5
İyi Yönetişim(Kurumsal Yönetim)	8	1,84	2
Güçlü Toplum	8	1,84	2
Plan Öncesi Dönemde Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler	4	0,92	2
Sürdürülebilir Çevre	2	0,46	1
Yaşanabilir Şehirler	2	0,46	1
Rekabetçi Üretim ve Verimlilik	2	0,46	1
İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi	1	0,23	1
Dünya Ekonomisinde Makroekonomik Gelişmeler ve Beklentiler	1	0,23	1
Küresel Eğilimler ve Türkiye Etkileşimi	0	0,00	0
Türkiye'de Küresel Gelişmeler ve Eğilimler	0	0,00	0

Toplam yedi raporun içerik analizinde ilk olarak en çok rastlanan kod ***planların hedefleri ve politikaları*** olmuştur. Bu da bize kalkınma planlarında gelecekle ilgili faaliyet sonrasını değerlendiren politika odaklı raporlamanın kamu yönetimi sistemine entegre edilmesinin yanı sıra faaliyet ve hedeflerle birlikte politikaların da izlenmesinin yaygınlaşmakta olduğunu göstermektedir. Örneğin On Birinci Kalkınma Planı hedefleri verimliliği odağına alan, sanayi sektörünün başta

rol üstlendiği, ihracata dayalı istikrarlı bir büyüme modeli çerçevesinde belirlenmiştir.

Genel olarak analiz sonucuna bakılacak olunursa on birinci kalkınma planı günümüze kadar yayımlanan planların tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Şekil 1'de ele aldığımız konuların birbiriyle etkileşimi ve ilişkisi gösterilmiştir.

Şekil 1: Kodların Etkileşimi ve İlişkisi

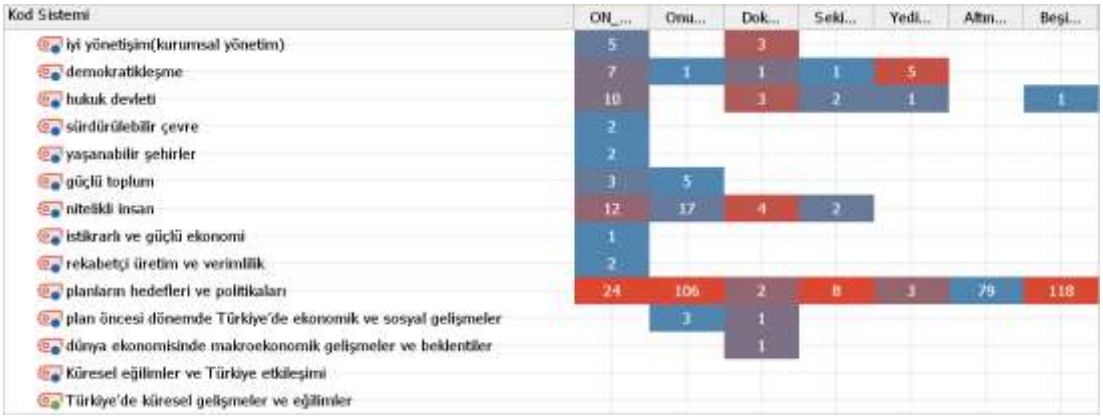

Beş yıllık planların ana hedefi toplumun refahını artırmaktır. Bu nedenle, vurgu Türk ekonomisini güçlenmesi ve ihracata yönelik kalkınma politikalarının uygulanması üzerine yapılmıştır.

Hükümetin ekonomiye müdahalesini en aza indirmeyi, liberal dış ticaret ve yabancı sermaye politikaları izlemeyi, altyapı ve konut yatırımlarını artırmayı ve kalkınmada bölgeler arası dengesizlikleri azaltmayı öngörmüştür.

Tablo 8 kodların kalkınma planı hedefleri doğrultusundaki kod matrisini göstermektedir.

Tablo 8: Kod Matrisi

Kalkınma planlarında, ekosistemin iyileştirilmesine yönelik yatay politikalar alanında yer alan iş ve yatırım ortamı iyileştirilerek uzun vadeli dış finansman ve yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacak; mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişim ilkeleri ile inşa edilecek kurumsal kapasitesi yüksek, verimliliği artıracak güçlü bir iş ekosistemi; Lojistik ve enerji altyapısı güçlendirilerek iş ekosistemine zamanında ve maliyet etkin erişimin artırılacağı vurgulanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma ve artan ekonomik ve sosyal refah, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme ve iyi yönetişim ilkelerinin devlet tarafından güçlü bir şekilde sahiplenilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması ile mümkündür. Yeni yönetişim sisteminin de temelini oluşturan insan merkezli kalkınma yaklaşımı sonucunda hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme planların ana eksenlerinden biri olarak belirlenmiştir.

1985-2019 ve günümüz kalkınma planlarının benzerlik matrisi aşağıda tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Kalkınma Planlarının Benzerlik Matrisi

BELGE ADI	KP-2019-2023	KP-2014-2018	KP-2007-2013	KP-2001-2005	KP-1996-2000	KP-1990-1994	KP-1985-1989
KP-2019-2023	1,00	0,50	0,50	0,57	0,50	0,36	0,43
KP-2014-2018	0,50	1,00	0,71	0,79	0,71	0,71	0,64
KP-2007-2013	0,50	0,71	1,00	0,79	0,71	0,57	0,64

KP-2001-2005	0,57	0,79	0,79	1,00	0,93	0,79	0,86
KP-1996-2000	0,50	0,71	0,71	0,93	1,00	0,86	0,93
KP-1990-1994	0,36	0,71	0,57	0,79	0,86	1,00	0,93
KP-1985-1989	0,43	0,64	0,64	0,86	0,93	0,93	1,00

1985-1990 kalkınma planlarının içeriği ile 1990-1994 ve 1996-2000'li yılların kalkınma planlarının içeriği birbirine %86-%93 oranda benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni o dönemdeki çeşitli ülke içindeki krizler veya kalkınma hedeflerinin başarısızlığı nedeniyle tekrar edilmesidir.

Çalışma kapsamında, 1985 yılından bu yana uygulanan kalkınma planlarında yer alan insangücü ve istihdam politikalarının ne derece tutarlı ve hedeflerle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Çalışmada, kalkınma planlarında insangücü ve önerileri ile ilgili olarak tartışılan amaç, plan ve hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı incelenmiştir. Her dönem için planlanan göstergeler, bir sonraki dönemde o dönemin fiili göstergeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuçlar, Kalkınma Planı'nın tüm dönemleri için istihdam verileri tablolarıyla açıklanmaktadır. Daha sonra İnsangücü[75] ve istihdam ile ilgili olarak uygulanması planlanan politika incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde harcamaları ve yatırım yapmak için vergiler bir araç olarak kullanılmıştır. Beşinci beş yıllık kalkınma planında:

Türkiye'de üretimin yapısı, maddi ve insan kaynaklarının birikimi, doğal kaynaklar, insan kaynakları, coğrafi konum, kalkınmada öncelikli bölgelerin

[75] On_Birinci_Kalkınma-Planı_2019-2023.Pdf (Sbb.Gov.Tr), Erişim Tarihi: 05.09.2021.
2010-13 yılları arasında ortalama %8,1 olan işsizlik oranı, küresel kriz sonrası gelişmiş ekonomilerde büyüme ve istihdam politikalarının etkisiyle 2014-2018 yılları arasında ortalama %6,2'ye gerilemiştir. Bu ülkelerdeki ortalama işsizlik oranının 2019 yılında %5 olması beklendiğini gösteriyor. Küresel işsizlik oranının 2019 ve 2023 yılları arasında %5'te kalması bekleniyor. Genel işsizlik oranı kriz öncesi seviyelere yükselmiş olsa da, dünyadaki işsizlerin %35'ini oluşturan genç işsizliği, yaygın bir küresel sorun olmaya devam ediyor.

özellikleri ve ulusal güvenlik gereksinimleri, dış rekabet olanakları ve dünya dış ticaret koşulları, 2983 Sayılı Ödemeler Dengesi Durumu, Tasarrufları Teşvik Eden Kamu Yatırımlarının ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun çerçevesinde, rekabet edebilirlik kazanmış veya ulaşabilecek sanayilerin korunma düzeyleri, duran varlıkların satışının etkileri açısından, amortisman ve kâr, ekonominin verimliliğinin artırılması, ihracatın teşvik edilmesi ve tüketiciler için faydalar, ilişkiler, milli gelirde hedef gelir, hizmet talebi, personel ihtiyacı ve diğer işletme giderleri, tarımsal kredilerin durumu, temel ürünler, toprak sorunlarının Anayasa normları çerçevesinde çözülmesine yönelik tedbirler, tarımın yapısında reform yapılması, tarımda teknolojik gelişme ve ekonomik verimlilik, yetersiz ve yüksek enerji fiyatları, toplam ham petrol işleme kapasitesinin petrol ürünleri talebini karşılamak için gereken seviyeyi aşması nedeniyle petrol rafinerileri fabrikalarında ve bölgelerinde petrol ürünlerine ihtiyaç duyulması, turist hareketlerine ilişkin istatistiksel verilerin yetersizliği, yükseköğretim ile işgücü arzı projeksiyonları, yükseköğretim kurumlarının mevcut kapasiteleri, ülkenin ekonomik, sosyal ve endüstriyel sorunlarının çözümüne yönelik araştırma ve geliştirme, ülkenin sınırlı kaynakları ve kalkınması öncelikli olacaktır. Sağlamak için önlemler, önlemler ve para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işleyişini geliştirmek öncelikli konular arasında yer almıştır.

Bu nedenle, hareketli bir işgücünün sağlanması için ücret politikalarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerektiği varsayılmaktadır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ilk iki kalkınma planında olduğu gibi Türkiye ülke içinde işsizlikle mücadele ederken, diğer yandan yurtdışındaki istihdam olanaklarının değerlendirilmesi, gündeme alınması, devamlılığı önemlidir.

Altıncı beş yıllık kalkınma planında: Üretim planlama yapısı, verimlilik ve ihtiyatlılık ilkeleri, dış ticaret kurallarında taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar, dış ticaret kurallarında taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar, ülke güvenilirliğinin artırılması, kredilerde ülke riski, ihracatı desteklemek amacıyla yabancı ülkelere kredi sağlama ve döviz elde etmeye yönelik diğer hizmetler, Türkiye'nin dış rekabet fırsatları ve dünya ticaret koşulları, Koruma sisteminin rasyonelleştirilmesine devam edilecek, almış veya alabilecek sanayilerin koruma düzeyleri GATT, Ankara

Anlaşması ve Katma Protokol hükümleri ile AB'ye tam üyelik amacı doğrultusunda, ekonominin verimliliğini artırmak amacıyla rekabet edebilirliği sağlama, kamu maliyesi, vergilendirmede yatay ve dikey adalet ilkeleri, yeni vergiler koymak veya vergi oranlarını artırmak yerine fon sistemi sadeleştirilecek, işlevini yerine getiremeyen fonlar tasfiye edilmiştir. Tarım ürünlerine mali kaynak tahsisinde ekonomik denge ve hedefler gözetilmiştir.

Ayrıca Tarım ürünleri destekleme fiyatlarının belirlenmesinde çiftçi gelirlerinin istikrarını sağlayan ve üretime yön veren yol izlenmiştir ve bu tespitte ekonominin genel dengesi ve dış fiyatların belirlenmesi, restorasyon ve ağaçlandırma ile ilgili türlerin seçimi, işletme amacı ve diğer teknik çözümler, kaynağın farklı yönlerden ve çevre koşullarından yararlanılması ilkesine uygun olarak, tüketici talebi, biyolojik çöl ve genetik erozyon kriterleri, Hammadde üretimi ve yerli ve yabancı potansiyelin değerlendirilmesi, dış pazar, projelerin karlılığı, ürünün rekabet gücü ve ihracatın artma olasılığı, nükleer enerjinin uzun vadede sektördeki önemi, iletişim sektöründeki yatırımlar, ulusal savunma ve güvenlik gereksinimleri, toplumsal talep ile birlikte yükseköğretim potansiyelini artırırken işgücü gereksinimleri, tanımlama ve uygulama sırasında AB bölgesel politikasında gözlenen amaç ve uygulamalar bölgesel kalkınma politikası konuları dikkat çekmiştir.

1990'lardan bu yana Türkiye ekonomisinin büyümesi, piyasalarda güven uyandıran istikrarlı büyümenin çok gerisinde kalmıştır. İstikrarsız büyüme, şirketleri yatırım kararlarında dikkatli olmaya zorlamıştır. Sonuç olarak, istihdamda kalıcı bir artış sağlamak mümkün olmamıştır.

Yedinci beş yıllık kalkınma planında: 2005 yılında tarım ürünlerine verilen desteğin ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılması, sanayi tarifelerinin düşürülmesi, ihracat kısıtlamalarının ve tekstil kotalarının kaldırılması, anti-damping yasasına uyulması, fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirlerinde belirtilen kurallara uyulması için yeni kurallar getirilmiştir.

Ulusal araştırma ve teknoloji kapasitesini artırmaya yönelik ticaret, araştırma ve teknoloji politikaları, bir yandan uluslararası şirketlerin araştırma faaliyetleri, diğer yandan yabancı yatırımın önemini artıran ticaret politikaları, sadece

iç piyasa, sosyal sorunları çözebilecek kurumsal mekanizmalarda insani gelişme kaynakları, devletin sosyal sorumluluklarının gözden geçirilmesi, ekonomik ve sosyal bölüşüm dengesi, eğitim, sağlık ve sosyal refahta refah devleti anlayışı güçlendirilecek, sosyal faydaları yüksek, bütçeye sübvansiyonlar dahil edilmiştir. Uygulama için eşit fırsatlar, objektif çalışma, yararlanıcıların verimliliği ve ödeme gücü, Avrupa Birliği'ne çalışma mevzuatımızın gerekliliklerine uyum, iş piyasasında esnekliğin artırılmasına izin verecek çözümler belirli bir uygulama ile yapılmaya yöneltilmiştir. Ayrıca verimli ekonomik faaliyet ve istihdam potansiyeli olan projeler, yerel ihtiyaçlar ve fırsatlar, uluslararası piyasalarda rekabet gücünün fiyat dışı unsurları, Hükümet Satın alma politikasında bilimsel, teknolojik ve sektörel becerilerin geliştirilmesi hedefi, ülkemizin ve teknik yardım sağladığımız ülkelerin öncelikleri uluslararası ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğinde, özelleştirme ve rekabet hukuku ilişkisi, bu konuda diğer ülkelerdeki uygulamaların sonuçları, finansal araçların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ve finansal tasarrufların artırılması, ekonomik çevre alanında ana strateji vergilendirme, AB'nin vergi politikası ve vergi yapısı, değişen ortamda ekonominin rekabet gücü ve vergi sisteminin çalışanlar üzerindeki vergi yükünün azaltılması konular üzerinde durulmuştur.

Genel olarak imar planlarında en olumlu değişikliklerin kaydedildiği dönem yedinci imar planı dönemi olmuştur. Bu dönem, ekonomik toparlanmanın izlerinin görüldüğü yıllar olarak görülmektedir.

Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planında: Finansal piyasaların ileri düzeyde liberalleşmesi ve sermaye hareketinin önündeki engellerin kaldırılması, ülke ekonomilerinin finansal piyasalar ile ülkelerin makroekonomik politika araçları, gıda ve diğer ihtiyaçları arasındaki bağımlılığı artırmıştır, devletin temel işlevi üretimden çekilmektir. Özelleştirme yoluyla ve dünyada rekabetçi bir piyasa düzeni sağlama işlevi, dönüşümü, gelir vergisinin kişiliğine uygun vergilendirme esasları ve mali güce, stopaj yoluyla vergiden feragat etmeksizin, VIII. Plan döneminde-yatırımcı kararları, OECD ülkelerindeki bölgesel kalkınma politikaları hakkında daha geniş bir veri seti; GAP Ana Planı'nın revize edilmesi ve güncellenmesi ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde etkin kurumsallaşmanın

sağlanması, kamu-özel bağlantılarının güçlendirilmesi, çevrenin korunması, değişen demografik, sosyal, çevresel ve ekonomik koşullar, halk sağlığı sektörü iş yükü hizmet birimleri, düzeyi ve özellikleri hizmetler, uluslararası norm ve standartlar, Avrupa Birliği personel sayısı normları, sağlık sisteminin yapılandırılması ve eğitim kurumlarının altyapısı, bilgi ve iletişim teknolojilerinde kullanıcıların ihtiyaçları üzerinde durulmuştur.

Bu kalkınma plan, küresel ve ulusal düzeyde orta ve uzun vadeli stratejileri kapsayan dinamik ve sürekli güncellenen bir yapıya sahiptir. Çok uluslu şirketlerin üretim ve araştırma faaliyetleri, teknolojinin, kapasitenin ve becerilerin yayılmasında çok etkili araçlardır.

Dokuzuncu Kalkınma Planında: Türkiye ekonomisi, gelecek nesillerin doğal ve kültürel değerlerini ve çevresini ilgilendiren geçmiş olaylar ve güncel ekonomik ve sosyal olaylar, müktesebata uyum süreci, ülkenin öncelikleri, fırsatları ve klasik yolcu tren trafiğinden hızlı konvansiyonel tren trafiğe geçiş sürecini yaşamıştır. Klasik trenlerden hızlı trenlere, yük trenlerine ayrılan ek kapasite ve özel sektör verimliliği, gelir politikası, ekonomik ortamın talepleri doğrultusunda fiyat istikrarı ve rekabet gücü, kirleten öder ve kullanan öder ilkeleri, tüm sektörler için geçerli olmuştur. Yatırımlar, üretim ve tüketim aşamaları, kamu hizmeti yayıncılığının, bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi, turizmin mevsimsel ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi ve denizaşırı pazarlarda tüketicilerin değişimi, terörün uluslararası boyutunun yanı sıra seçim, yaşam boyu öğrenme stratejileri, müfredat ve öğretim yöntemlerindeki değişiklikler, terörle mücadele ve terörün finansmanı açısından ulusal boyutuna da dikkat çekmiştir.

Planın hedefleri arasında rekabetin yanı sıra istihdamın artırılması, insani gelişme ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması yer alıyor. İstihdamın artırılması için işgücü piyasasının geliştirilmesi, eğitimin işgücü talebine daha duyarlı olması ve aktif bir işgücü politikası geliştirilmesi gerektiği varsayılmıştır.

Onuncu Kalkınma Planı'nın izlenmesini ve değerlendirilmesini kolaylaştırmak, program havuzunu yönetilebilir ve ölçülebilir hale getirmek için

sınırlı sayıda öncelikli konu oluşturulmuştur. Onuncu kalkınma planında: Küreselleşmenin derinleşen ve çok boyutlu süreci, ülkelere bazı tehdit ve risklerin yanı sıra büyüme ve gelişme için önemli fırsatlar sunmaktadır. Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; Yaşam boyu öğrenme, iş hayatı için gerekli beceri ve yetkinliklerin kazanılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör tahminleri, sağlık işgücü, demografik değişim ve yeni meslekler açısından, uzun vadede gereklidir. Yurtiçinde ve yurtdışında kültür, yönetim pratiği; merkezi devlet yönetimleri, üniversiteler ve yerel yönetimler tarafından çeşitli nitelikler bazında, tarıma, tarım havzalarına ve arsalara destek, sosyal ve üretim odaklı, çevre ve bitki desteği, hayvan ve insan sağlığı, koridor yaklaşımı ile düzenlenmiştir. Karayollarında kuzey-güney hattında makroekonomik, sektörel riskler ve doğal afet riskleri ve mekansal planlama süreçlerinde hasarlara dikkat çekilmiştir.

On birinci Kalkınma Planı idareler tarafından etkin bir şekilde uygulanmaktadır. On birinci kalkınma planında, plan ile bütçe arasındaki bağlantıyı, yükseköğretim kontenjanları için arz ve talep dengesini ve eğitim ile istihdam arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için alınacak tüm politika ve tedbirlerin bütçe yönü, makro ihtiyati tedbirlerin uygulanmasının orta ve uzun vadeli sonuçlarından söz edilmiştir. Ayrıca enflasyon beklentileri, fiyat davranışlarındaki değişiklikler ve enflasyonu etkileyen diğer faktörler, akademik teşvikler, bilgi ve teknoloji transfer faaliyetleri, iklim değişikliğinin etkisi, esnaf ve sanatkarlar için destek sisteminin yükseltilmesi, çeşitli finansal destekler, ekonomik katkılar sağlayacak ve bölgeye uzun vadeli katkı sağlanacağı öngörülmektedir. Sağlıklı gelişme, spor turizmi, rekabet gücü yüksek spor endüstrileri, afet riski ve riskinin azaltılması için öncelikli doğal afet türleri ve insani yardım dahil Türkiye'nin uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetleri, ülkemizin ve bölgemizin istikrarı ve ihtiyaçları ve uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan yükümlülükler on birinci kalkınma planı kapsamındadır.

Onbirinci kalkınma planında yönetişime yönelik sonuçlara dayalı bir yaklaşım ivme kazanırken, faaliyetlerin ve hedeflerin yanı sıra politikaları izlemek ve

hükümet öncesi etki analizini ve post-performansı değerlendiren politika odaklı raporlamayı hükümete entegre etmek giderek daha yaygın hale gelmiştir.

Kalkınma planları, çeşitlenme, artan belirsizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik ve siyasi güç dengesinin hızla değiştiği, küresel düzeyde yeniden dengelenme sürecinin devam ettiği ve yeni güç merkezleri nedeniyle uluslararası işbirliğinin daha karmaşık hale geldiği bir ortamdır. Türkiye'de küresel gelişmeler ve eğilimler, küresel eğilimler ve Türkiye etkileşimi, dünya ekonomisinde makroekonomik gelişmeler ve beklentiler, plan öncesi dönemde Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmeler, planların hedefleri ve politikaları, rekabetçi üretim ve verimlilik, istikrarlı ve güçlü ekonomi, nitelikli insan, güçlü toplum, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre ve hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetişim gibi kalkınma hedeflerini etkileyen önemli konular yıldan yıla farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara ilişkin açıklamada bulunulduysa X olarak işaretlenerek tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Kalkınma Planlarında Farklılık Yıldan Yıla Gösteren Konular

KALKINMA PLANLARI	KP-2019-2023	KP-2014-2018	KP-2007-2013	KP-2001-2005	KP-1996-2000	KP-1990-1994	KP-1985-1989
Planın Hedefleri ve Politikaları	X	X			X		
Nitelikli İnsan	X	X	X	X			
Hukuk Devleti	X	X	X	X	X	X	X
Demokratikleşme	X	X	X	X	X		
İyi Yönetişim	X		X				
Güçlü Toplum	X	X					
Plan Öncesi Dönemde Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler	X	X	X				
Sürdürülebilir Çevre	X	X					
Yaşanabilir Şehirler	X						
Rekabetçi Üretim ve Verimlilik	X						
İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi	X						
Dünya Ekonomisinde Makroekonomik Gelişmeler ve Beklentiler	X	X					
Küresel Eğilimler ve Türkiye Etkileşimi	X	X					
Türkiye'de Küresel Gelişmeler ve Eğilimler	X	X					

SONUÇ

Çalışmada, Türkiye'de 1985-2023 yılları arasında yapılmış olan kalkınma planlaması çalışmaları, ele alınmış ve analiz edilmiştir. Bu bölümde çalışmanın bulguları ve Türkiye'deki gelecek planlama uygulamalarına yönelik öneriler ile bu alanda yapılabilecek yeni araştırmalar yer almaktadır.

Araştırma sonucu, Türkiye'de küresel gelişmeler ve eğilimler, küresel eğilimler ve Türkiye etkileşimi, dünya ekonomisinde makroekonomik gelişmeler ve beklentiler, plan öncesi dönemde Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmeler, planların hedefleri ve politikaları, rekabetçi üretim ve verimlilik, istikrarlı ve güçlü ekonomi, nitelikli insan, güçlü toplum, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre ve hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetişim planlamasının geçirdiği değişimi, kalkınma planları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla bütünlük içinde verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin kalkınma politikası, planlı dönemin başlangıcından günümüze kadar ekonomi, çevre ve toplumun etkileşimi yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya doğru ilerlemiştir. Bu alandaki önemli gelişmelere rağmen, sürdürülebilir kalkınmanın izlenmesi ve değerlendirilmesinde ilerleme sınırlı olmuştur. Bu konuda bazı pilot çalışmalar yapılmış olsa da, Türkiye'nin bir dizi ulusal sürdürülebilir kalkınma göstergesi ve endeksi geliştirmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'de planlı ve geniş çaplı bir istihdam politikası planlı kalkınma döneminde başlamıştır. Planlama döneminin ilk yıllarında hükümet, sanayi sektörünün gelişmesine bağlı olarak istihdam sorununa bir çözüm aramıştır. Planlama döneminin başlangıcından 1978 yılına kadar, ilk üç planlama döneminde istihdam konusu ana sorunlardan biri olarak görülmemiştir. Ekonomik refah bir öncelik olarak planlanmış ve istihdam oranının ülke gelirindeki artışa paralel olarak artacağı varsayılmıştır. İstihdamın muhasebeleştirilmesi ayrı bir konu olarak Dördüncü Plan döneminden sonra uygulamaya konulmuştur.

Genel olarak planlarda makro denge fikri ön plana çıkmış, ileri teknolojiler teşvik edilmiş ancak iç pazar ve ithal ikamesi stratejisi istenilen sonuca ulaşmaya izin vermemiş, teşvik politikası çok geniş tutulmuş ve buna yönelik modeller çok geniş tutulmuştur.

Piyasaya dış devlet müdahalesi gerekli görülmüştür. Türk planlama pratiğindeki asıl değişiklikler 1980'den sonra gerçekleşmiştir. 1980'den sonra yeni bir planlama anlayışının parçası olarak yedi plan hazırlanmıştır. Değişiklikler anayasal düzeyde de görülebilir; 1961 Anayasası'nda devletin sorumluluğu olarak ilan edilen planlama, 1982 Anayasası'nda devletin sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. 1982 Anayasası, planlamanın kültürel ve sosyal kalkınma ile ilişkisine ek olarak ekonomik bir temayı da vurgulamıştır.

1980 sonrası dışa açıklık stratejisi, kalkınmaya rekabet kavramını eklemiştir. Sosyal ve kültürel kalkınmanın yanı sıra ekonomik unsurlar da planların geliştirilmesinde ana hedef haline gelmiştir. 1980 sonrası neoliberal ekonomik düzen, küreselleşme ile birlikte tüm dünyaya yayılmıştır.

1990'lardan bu yana Türkiye ekonomisinin büyümesi, piyasalarda güven uyandıran istikrarlı büyümenin çok gerisinde kalmıştır. İstikrarsız büyüme, şirketleri yatırım kararlarında dikkatli olmaya zorlamıştır. O dönemde, istihdamda kalıcı bir artış sağlamak mümkün olmamıştır. İstikrarsız sürdürülemez büyüme, işgücünün kalıcı istihdamına yol açmamıştır. 1994 ekonomik krizinden önce, 1993 yılında tüm sektörlerde istihdam önemli ölçüde azalmıştır.

1990'lı yıllardan sonra, ekonomik büyümenin istihdam yaratamayacağının netlik kazanmasıyla birlikte, istihdam politikalarını revize eden ve istihdamın önündeki engelleri kaldırmak için yeni yöntemler benimseyen ülke sayısı hızla artmaya başlamıştır. Şu anda genel eğilim pasif istihdam politikalarından ziyade, işsizlik sigortası ve işsizlik yardımları gibi işsizliğin etkilerini dengeleyen uygulamaları içeren; insangücü piyasasının işleyişini iyileştiren aktif politikalar yoluyla istihdam fırsatlarını artırmaktadır.

ABD konut piyasasında Ağustos 2007'de başlayan sorunlar, 2007-2008 döneminde dünyadaki küresel finansal dalgalanmaların kaynağı olmuştur. Bu süreçte

gelişmiş ülkelerde varlık fiyatları gerilemiş, hanehalkı serveti düşmüş, finansal kuruluşların bilançoları önemli ölçüde bozulmuş, birçok kurum iflas etmiş, uluslararası kredi piyasası aksaklıkları ve likidite sıkışıklığı ortaya çıkmıştır.

Daha sonra ticaret, finans ve güven kanallarıyla gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünyaya yayılan ABD finans piyasalarında yaşanan kriz sonucunda birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke durgunluğa girmiş, ekonomik büyümedeki yavaşlama daha belirgin hale gelmiştir.

Küresel ölçekte. 2008 yılının son çeyreğinde derinleşen küresel finansal kriz, reel sektör krizine dönüşerek özellikle gelişmiş ülkelerde ciddi üretim ve istihdam kayıplarına yol açmıştır. 2009 yılında dünya üretimi %0,6 oranında azalmış ve II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, küresel ekonomik aktivitede en hızlı düşüş yaşandı. Küresel ekonomideki durgunluk da dünya ticaretinde keskin bir daralmaya yol açmış ve dünya ticareti 2009 yılında %10,3 daralmıştır.

Türkiye, reformlar sonucunda elde ettiği net enflasyon rakamları, güçlü kamu maliyesi ve güçlü bankacılık yapısı ile küresel krizde birçok ülkeye göre avantajlı bir konumda olmuştur. Bu durum, kriz döneminde ekonomiyi canlandırmak için esneklik ve politika manevrası alanı sağlamıştır. Ayrıca, orta vadede, özellikle krizin yoğun olduğu 2009'dan sonra, zamanında ve kararlı maliye, para ve gelir politikaları sayesinde iyi performans gösteren Türkiye ekonomisi, başarılı olan birkaç ülke arasında yer almıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları arasındaki ciddi farkın bir sonucu olarak, yükselen piyasa ekonomilerinin dünya üretimindeki payı son on yılda önemli ölçüde artmıştır.

Günümüzde, plan döneminde izlenen sosyal politika, toplumun tüm kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata katılımını artırmada ve nüfusun kırılgan kesimlerini güçlendirmede etkili olduğunu kanıtlamıştır.

İşgücü piyasasındaki değişikliklerin bir sonucu olarak, istihdamda önemli bir büyüme sağlanmamıştır. Ekonomik aktivite düzeyinin bu büyümenin üzerinde olması işsizlik oranında artışa neden olmuştur. İşgücü piyasasındaki fiziksel ve beşeri

altyapının güçlendirilmesi ve hizmet sunumunun kalitesinin artırılması ihtiyacı önemini korumaktadır.

Öte yandan, toplumda kadının güçlendirilmesi ve kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için önemli düzenlemeler kabul edilmiştir. Pek çok çocuk ve gence ev sahipliği yapan ülkemiz, çocukların iyi olmalarını sağlayacak, gençlerin donanımlı ve üretken nesiller olarak hayata başlamalarına destek olacak politikalara öncelik vermektedir.

Aktif yaşlanma yaklaşımından yola çıkarak yaşlılarımız için bu kesimin sosyal çevre ile etkileşimini hedefleyen bakım modelleri geliştirilmiştir. Engellilere sunulan sosyal hizmetler çeşitlendirilerek yaygınlaştırılmış, engellilerin eğitime, toplumsal yaşama ve işgücü piyasasına katılımına yönelik politikalara devam edilmiştir.

Bunun yanı sıra, güçlü bir büyüme lokomotifi olarak görülen imalat sanayinde, verimlilik artışını dinamik hale getirecek ve yapısal dönüşüm sağlayacak teknolojik inovasyonu hızlandırmak için bir sektör önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir.

KAYNAKÇA

Âcemoğlu, D., Ve Robinson, J., (2013). *Why Nations Fail The Orıgıns Of Power, Prosperity And Poverty*, Profile Books Yayınları

Adcock, R., Bevir, M And Stimson, S., (2007). "*Modern Political Science : Anglo-American Exchanges Since 1880*". Princeton University Press. ISBN 978-0-691-12873-3. OCLC 475415787

Ahiakpor, James C. W., (1985). *"The Success And Failure Of Dependency Theory: The Experience Of Ghana*". International Organization. 39 (3): 535–552. Doi:10.1017/S0020818300019172. ISSN 0020-8183. JSTOR 2706689.

Aksoy. E. (2021). Türkiye'de 1980 Sonrası Kalkınma Planlarında Yer Alan Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altıncı Beş Yılık Kalkınma Planı, Erişim Tarihi: 09.09.2021.

Antonietta, C., (1987). "*Marginal Economics*", The New Palgrave: A Dictionary Of Economics V. 3, P. 323.

Arıcıoğlu, E., (2012). "Kalkınma Kavramına Küreselleşme Perspektifinden Bir Bakış". *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi* Dergisi, 5(1), 36-53.

Bardakçı, S., Karagöz, Y., ve Dündar, S., (2019). "On Birinci Kalkınma Planında Yer Alacak Öncelikli Kalkınma Politikalarına Yönelik Toplumsal Bakış Açısının İncelenmesi: Tr72 Bölgesinde Bir Uygulama", *Elektronik Sosyal Bilimler* Dergisi Www.Esosder.Org, Issn:1304-0278 Nisan(2019) – Cilt:18 – Sayı:70

Berber, M., (2017). *İktisadi Büyüme Ve Kalkınma*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Basım Yayın Ve Dağıtım.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Sbb.Gov.Tr), Erişim Tarihi: 09.09.2021.

Bonatti, L and Haiduk, K., (2010). "*Dualism And Growth İn Transition Economies: A Two-Sector*. Model With Efficient And Subsidized Enterprises", Paper No. 15, University Of Trento, Italy. (Http://Www.Unitn.İt/Files/Download/8303/15_10.Bonattihaiduk.Pdf).

Clark, B., (1998). *Principles Of Political Economy: A Comparative Approach. Westport, Connecticut:* Praeger. Nadeau, R. L. (2003). The Wealth Of Nature: How Mainstream Economics Has Failed The Environment. New York City, Ny: Columbia University Press.

Clark, C., (1940). *The Conditions Of Economic Progress*. The Conditions Of Economic Progress : Colin Clark : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive erişim tarihi

Çınar, Volkan., (2018). *Kalkınma Planlarının Mantığı Ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi Ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2018.

Dimaggio, P (1998). "The New Institutionalisms : Avenues Of Collaboration". *Journal Of Institutional And Theoretical Economics* (JITE). 154 (4): 696–705.

Dodds, A., (2013), *Karşılaştırmalı Kamu Politikası*, Palgrave Macmillan. Erişim tarihi 09.09.2021.

Doğan, B. B. (2011). "Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Dergisi, 22(2), 41-83.

Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-2007-2013.Pdf (Sbb.Gov.Tr), Erişim Tarihi: 05.09.2021.

Erdem, M.S. Ve Bozan, M., (2021). "Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Ekolojik Turizmin Kalkınma Planları İçerisinde Değerlendirilmesi", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler* Dergisi, 5 (1), 67-90

Etchemendy, S., (2009). "Ekonomik Liberalleşme Modelleri: İBER-Amerikan Bölgesinde Rejim, Güç ve Tazminat". *APSA 2009 Toronto Toplantı* Makalesi. SSRN'de Mevcuttur: Http://Ssrn.Com/Abstract=1449085

Fisher, A., (1939). Production: *Primary, Secondary And Tertiary, Economic Record*, June.

Fromm, E., (1961). "*Marx's Historical Materialism*". Marx's Concept Of Man. New York: Frederick Ungar Publishing. Retrieved 21 April 2018

Hall, P.A and Rosemary C. R. Taylor., (1996). "*Siyaset Bilimi Ve Üç Yeni Kurumsallık*". Politik Çalışmalar. 44 (5): 936–957. Doi:10.1111/J.1467-9248.1996.Tb00343.X

Harman, C. A., (1999). *People's History Of The World*. Bookmarks.

Hassan, Oz., (2012). "*Constructing America's Freedom Agenda For The Middle East, Studies İn Us Foreign Policy*", ROUTLEDGE, ISBN 978-0-41560310-2.

Hassan, Oz., (2010). "*Constructing Crises, (İn)Securitising Terror: The Punctuated Evolution Of Eu Counter Terrorism Policy*", European Security, Taylor & Francis, 19 (3: European "Security" Governance): 445–66, Doi:10.1080/09662839.2010.526935.

Hay, C., (2006). "*Konstrüktivist Kurumsallık*". Rodos, R.A.W.; Editor, Sarah A.; Rockman, Bert A. (Eds.). Oxford Siyasi Kurumlar El Kitabı. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları. S. 56–74.

İstikbal, D., (2018). *Güney Kore'nin 1. Ve 2. Ekonomik Kalkınma Planları İle Türkiye'nin 1. Ve 2. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planlarının Politik Ekonomi Açısından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, S.131.

Kartal, G. (2019). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına Farklı Bir Bakış: Cittaslow Yavaş Şehir" *Hareketi Ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Karamanoğlu

Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21 (36), 9-10.

Kenton, W., (2020). *Define Neoclassical Economics*, Investopedia.

Leon, P. (1967) *Structural Change And Growth İn Capitalism,* Johns Hopkins, Baltimore.

Lewis, W. Arthur (1954), "Economic Development With Unlimited Supplies Of Labor", *Manchester School Of Economic And Social Studies*, Vol. 22, Pp. 139–91.

Lincoln, C.E.A., (2017). *ABD Oylama Yasalarının Hegelci Lehçe Analizi*, 42 U. Dayton L. Rev. 87 (2017).

Lowndes, V., (2010), "Kurumsal Yaklaşım", Marsh, D.'De; Stoker, G. (Eds.), *Siyaset Biliminde Teoriler Ve Yöntemler,* Basingstoke: Palgrave, S. 65

Mallick, O.B., (2005). "Rostow'un Küreselleşmedeki Beş Aşamalı Gelişim Ve İst İlgisi" (Pdf). Newcastle *Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitim Ve Sanat Fakültesi.*

Marx, K., (1845). "*İdealizm Ve Materyalizm*". Alman İdeolojisi. Erişim Tarihi: 12 Mart 2019. (A).

Marx, K., (1845). B. "*The Illusion Of The Epoch*". The German Ideology. Retrieved 5 March 2019. (B).

Marx, K., (1848). C. *The Communist Manifesto*. London. Retrieved 12 March 2019. (C).

Metin Ö., (2006). "Spatial Development Tendencies And Emergence Of New Industrial Districts İn Turkey İn The Post-1980 Era". *State Planninning Organization*, Necatibey Cad. 108/ 17, 06100-Yücetepe-Ankara.

Meyer, J.W.; Rowan, B., (1977). "Kurumsallaşmış Organizasyonlar: Mit Ve Tören Olarak Biçimsel Yapı". *Amerikan Sosyoloji* Dergisi. 83 (2): 340–363. Doi:10.1086/226550

Mishra, P., (2010). *Kalkınma Ve Planlama Ekonomisi— Teori Ve Uygulama*. Himalaya Yayınevi. S. 127–136. Isbn 978-81-8488-829-4.

Ocasio, W., (Temmuz 1997). "Firmanın Dikkate Dayalı Bir Görüşüne Doğru". *Stratejik Yönetim* Dergisi. 18 (S1): 187–206.

On_Bırıncı_Kalkınma-Planı_2019-2023.Pdf (Sbb.Gov.Tr), Erişim Tarihi: 05.09.2021.

Onuncu Kalkınma Planı, Erişim Tarihi: 05.09.2021.

Pasinetti, Luigi L. (1981). Structural Change And Economic Growth. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-27410-9.

Powell, W.W. (2007). "*Yeni Kurumsallık*". Uluslararası Organizasyon Çalışmaları Ansiklopedisi.

Powell, W.W., Dimaggio, Paul J., (1991). *The New Institutionalism İn Organizational Analysis.* University Of Chicago Press. Doi:10.7208/Chicago/9780226185941.001.0001

Rostow, W. W. (1960). "*Büyümenin Beş Aşaması-A Özeti". Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto.* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları. S. 4–16.

Rostow, W. W. (1960). *Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları. S. 10.

Rostow, W. W. (1962). *Ekonomik Büyümenin Aşamaları.* Londra: Cambridge University Press. S. 2, 38, 59.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Erişim Tarihi: 05.09.2021

Seligso, M.A., (2005)."*Büyümenin Beş Aşaması W.W. Rostow*". Kalkınma Ve Az Gelişmişlik: Küresel Eşitsizliğin Politik Ekonomisi: 12.

Semih, Aktuğ., (2003). *Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme*, Ekonomik Kalkınma Ve Bölüşüm İlişkileri, S.2-3.

Sharp, M., (1980). "The Challenge Of Long-Term Structural Change". Futures. 12 (5): 370–385. Doi:10.1016/0016-3287(80)90091-9

Taban, S. Ve Kar, M. (2016). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi

Thornton, Patricia H. (Şubat 2002). "Bir Zanaat Endüstrisinde Şirketin Yükselişi: Kurumsal Mantıklarda Çatışma Ve Uygunluk". *Yönetim Akademisi* Dergisi. 45 (1): 81–101. Doi:10.2307/3069286

The German Ideology (Marxists.Org), 05.09.2021.

Üstünel, B, (1998). *Ekonominin Temelleri,* Dünya Yayınevi, 5. Basım, 1988, S.58.

Vernengo, Matías Ve David Fields. 2016. "Kafa Karıştırıcı: Para, Teknolojik Gelişme Ve Batı'nın Yükselişi." *Radikal Siyasi Ekonominin Gözden Geçirilmesi* 48(4):562–68.

Vıı.Kalkınmaplanı (Sbb.Gov.Tr), Erişim Tarihi: 05.09.2021

Voeten, Erik. (2019). "Uluslararası Kurumların Tasarımını Anlamlandırmak". *Siyaset Biliminin Yıllık Gözden Geçirilmesi*. 22 (1): 147–163. Doi:10.1146/Annurev-Polisci-041916-021108

Wallace, B., (2008). "*IB Coğrafyası: Gelişim: Rostow Modeli*". Erişim tarihi 09.09.2021.